

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN KIZILBAŞ TEFTİŞİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM DENEMESİ

AN ANALYTICAL ATTEMPT ON THE INSPECTION OF
QIZILBASH DURING THE REIGN OF YAVUZ SULTAN SELİM

METİN ZİYA KÖSE*

Sorumlu Yazar

Öz

Bu çalışma Yavuz Sultan Selim zamanında gerçekleşen Kızılbaş teftişinin analizine odaklanmıştır. Kızılbaş oldukları iddiası ile mahkeme edilen Seydi Sevindik ve İshak adlı şüphelilerin dava süreçleri irdelenmiştir. Vaka analizi yolu ile incelenen iki mahkeme zabtı 16. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Safevi Devleti ile giriştiği mücadelenin bir neticesi olarak vuku bulan Kızılbaş teftişinin idarî ve hukukî açılardan nasıl gerçekleştirildiğinin anlaşılmasında önemli veriler ihtiva etmektedirler. Bunun yanında ilgili dava kayıtları Kızılbaş oldukları iddia edilen, haklarında izleme ve istihbarat kararı alınanların belirli hukukî aşamalar sonrasında mahkeme edildiklerini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Bu nedenle kayıtların barındırdığı bilgiler tahlil edilerek Kızılbaşların belirleme, izleme, istihbarat, yargılanmaları ile verilen cezalar ve cezalandırma usulleri tartışılmıştır. Sonuç olarak Kızılbaş oldukları iddiasıyla haklarında soruşturma başlatılanlardan en azından bazılarının hukuk düzeni normları içerisinde ve belirli koşullar işletilerek yargılandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Tarih, Kızılbaş, Teftiş, İstihbarat, Yargılanma.

Abstract

This study focuses on the analysis of the Qizilbash inspection that took place during the time of Yavuz Sultan Selim. The legal processes of the suspects Seydi Sevindik and İshak, who were accused of being Qizilbash, have been examined. The examination of two court records through a case analysis contains important data in understanding how the Qizilbash inspection, which occurred as a result of the Ottoman Empire's struggle with the Safavid State in the early 16th century, was carried out administratively and legally. In addition, the relevant case records highlight that those accused of being Qizilbash, and against whom surveillance and intelligence decisions were made, were prosecuted after certain legal stages. Therefore, by analyzing the information contained in the records, the identification, monitoring, intelligence, trials of Qizilbashes, and the penalties imposed, as well as the methods of punishment, have been discussed. As a result, it has been concluded that at least some of those who were investigated on the grounds of being Qizilbash were prosecuted within the norms of the legal system and under certain conditions.

Key Words: Political History, Qizilbash, Inspection, Intelligence, Trial.

Araştırma Makalesi / Künye: KÖSE, Metin Ziya. "Yavuz Sultan Selim Döneminde Gerçekleşen Kızılbaş Teftişine Analitik Bir Yaklaşım Denemesi". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 110 (Haziran 2024), s. 15-38. <https://doi.org/10.60163/tkhebvva.1444919>

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, E-mail: metinzia@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4998-1140.

Giriş

Selimî mahlasıyla bir divan telif eden Yavuz Sultan Selim “*İstanbul tahtından İran tarafına asker koşturdum/Kızılbaş melâmet kanına boğdum*” diye terennüm ederken muzaffer bir padişah olduğunu ilan etmesi yanında bütün saltanatı boyunca devam eden Kızılbaşlara yönelik siyasetinin ipuçlarını da verir. Bu siyasetin yansımaları olarak Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşen Kızılbaş teftişi Osmanlı İmparatorluğu’nun Safevi Devleti’yle olan siyasî çekişmeleri ve mezhepsel ayrılıkların etkisi altında cereyan etmiştir.

Çaldıran Seferi’nden önce ve sonra Yavuz Sultan Selim’in giriştiği en önemli dahili teşebbüslerden başta geleni Kızılbaş teftişi olmuştur. Ancak görünüşte Safevilere yönelik ılımlı siyasetine rağmen Kızılbaş takibi ve teftişinin daha II. Bayezid döneminde başlatılmış olduğunu ileri sürmek yanıltıcı olmayacaktır (Şahin-Emecen, 1994, XXIV-XV). Kendisine yapılan suikast girişiminden sonra Sultan Bayezid, Teke-ili Kızılbaşlarından bazılarını Rumeli’ye sürmüştü (Kütükoğlu, 1962, 2-3; Ahmet Refik, 1994, 24; Öztürk, 2000, 137). Aynı padişahın Şahkulu Ayaklanması’ndan sonra özellikle Hamid-ili ve Teke-ili yöresinde bulunan Kızılbaş toplulukları sürgüne veya zorunlu iskâna tabi tutması hem toplumsal hem de demografik açıdan yeni sorunlar doğurmuştur (Artan Ok, 2024, 315; Artan, 2019, 292 ve 306). Bu arada padişah Kızılbaşların dikkatlice takip edilmesine dair emirler vermekten de geri kalmamıştı (Şahin-Emecen, 1994, 8, 21, 32, 78, 92, 125).

Yavuz Sultan Selim daha Trabzon’da şehzade iken Safevi Devleti’yle gerilimli bir dönem geçirmiş, babası II. Bayezid’in temkinli bir devlet aklının yansımaları olan tutumunun aksine daha şiddetli bir siyaset sergilemiştir (Bostan, 2019, 2021). Selim padişah olduktan sonra bir yandan gerginlik stratejisi uygularken bir yandan da Osmanlı Devleti’nin sınırlarında ve çoğunlukla Doğu ve Orta Anadolu’da Safevi halifeleri vasıtasıyla yapılan Kızılbaş propagandasının etkisi altında kalan yerlerde teftişler yaptırmıştır (Emecen, 2011, 65; Bacqué-Grammont, 1991, 208).

Safevi Devleti üzerine yapacağı sefere girişmeden evvel babası II. Bayezid döneminde Anadolu’da Erdebil sufi ve halifelerinin etkili propagandası neticesinde Osmanlı reayasası olan Türkmenler arasında Safevi taraftarlığının günbegün artarak tehlikeli bir hal alması Yavuz Sultan Selim’in çok sert tedbirleri uygulamaya koymasına sebep olmuştur. Bu yüzden daha şehzade olduğu dönemlerden itibaren Osmanlı coğrafyasındaki Kızılbaşların neden olduğu aykırı hareketler ilgili görevliler tarafından dikkatlice takip edilmiş, güvenlik açısından Safevilerle iş birliği halinde olanların tespiti yoluna gidilmişti (Uzunçarşılı, 1988, 257). Yavuz Sultan Selim’in Safevi hükümdarı Şah İsmail’i yendiği Çaldıran Savaşı (1514) sonrasında ise Osmanlı İmparatorluğu’nun etki sahası belirgin bir şekilde genişlemiş, Safevilerin Anadolu’da etkisi nispeten azaltılmıştı. Bu dönemde, Şah İsmail ile iş birliği yaptıkları gerekçesiyle Kızılbaşlara yönelik takibat artarak devam etmişti.

Çaldıran’dan sonra Osmanlı yönetiminde Sünnî İslam’ı önceleyen bir dinsel politika anlayışı hâkim olmuştur. Ancak Kızılbaşlara yönelik olarak alınan tedbirlerin bütünüyle mezhepsel bir baskı ve ayrıştırıcı/dışlayıcı bir tavır dönemi olarak değerlendirilmesi eksik bir bakış açısını yansıtır. Safevi Devleti’yle olan kesintisiz mücadele, Osmanlı Devleti’nin sınırlarındaki istikrarsızlık ve mezhepsel farklılıkların kontrol altına alınmasıyla ilgiliyse de Kızılbaş teftişleri, aynı zamanda siyasî ve askerî bir stratejinin bir parçası olarak görülmüş olmalıydı. Nitekim Osmanlı-Safevi

1 Leşker ez-taht-ı Sitânbül süy-ı İrân tahtem/Sürh-i ser-râ garğa-i hün-ı melâmet sahtem (Aydın, 2019, 475).

mücadelesinin olumsuz seyrinin Anadolu'daki Kızılbaş teftişi ile yakından alakası olduğu gibi bunu yalnızca din temelli bir anlaşmazlık olarak değerlendirmemek gerekir. Bu süreçte Sünni Osmanlı ile Kızılbaş Safevilerin gerek siyasî ve gerekse ekonomik açıdan birbirlerine üstünlük kurma yoluna gittikleri görülmektedir. Osmanlıların Azerbaycan ve Safevi topraklarına düzenledikleri seferler mücadelenin siyasî ve askerî yönünü gösterirken, ipek ticareti üzerinden geleneksel ticaret yolunu kontrol altına alma düşüncesi rekabetin ekonomik boyutuna işaret etmektedir (İnalçık, 2016, 116-118).

Uygulanmasının beklenenden daha şiddetli olmasından dolayı teftişlerin sosyal, dinsel ve siyasî açıdan neden olduğu kırılğan mevzular yalnızca o zamanla sınırlı kalmamış çağdaş tarihçilerin hissesine düşen münakaşalı meseleleri de beraberinde getirmiştir (Yılmaz, 2018, 297-390). Bir yanda Yavuz'un Kızılbaş siyasetini onun tüm saltanatı boyunca gerçekleştirdiği iki büyük seferin ön aşaması olarak gören, bunu geniş bir perspektiften değerlendiren ve dönemin kaynaklarının yol göstericiliğinde tartışan bir bakış açısı mevcuttur (Emecen, 2010, 95-100). Diğer tarafta ise teftişin Anadolu Kızılbaşlarına yönelik bir kıyamın (40.000 Kızılbaşın katledilmesi iddiası) habercisi olduğunu yönelik bir kanıyı destekleyen tutumun izleri görülmektedir (Karakaya-Stump, 2020, 275-281).

Burada bu tartışmalı mevzulara girilmeyecek, öncesi ve sonrası ile teftişin planlı bir harekât olarak nasıl işletildiğine odaklanılacaktır. Teftişler, Kızılbaşlara yönelik baskıların belirgin bir şekilde arttığı ve Kızılbaşlık inancını benimseyenlerin şiddetli bir tarzda takip edildiği bir dönemi ifade eder. Bununla beraber ve daha bütüncül bir bakış açısı ile teftiş sonrasında hukuken yürütülen süreçlerin ve cezalandırmaların tamamını da kapsar.

Bu çalışmanın ilk kısmında Kızılbaş teftişini analiz etmeyi mümkün hale getiren iki mahkeme kaydı hakkında ön izahat yapıldıktan sonra Yavuz Sultan Selim dönemini anlatan muasır kaynakların teftişe nasıl baktıklarına dair bir bölüme geçiş yapılmıştır. Ancak bilhassa Selimnâme olarak bilinen eserlerde İdrisî Bidlisî haricinde hiçbirinin konu hakkında bilgi vermedikleri görülmüştür. Keza genel Osmanlı tarihi müelliflerinin de ancak belirli bir miktarda ve birbirlerinden alıntı yaparak teftişe dair kısmî bilgiler verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Takip eden ikinci kısımda ise teftişin aşamaları tartışılmıştır. Planlı bir devlet siyaseti olarak teftişin nasıl işletildiği sorusunun cevabı aranmıştır. Yavuz Sultan Selim dönemine ait sözkonusu iki mahkeme kaydı eşliğinde teftişin bir analiz denemesi yapılmıştır.

1. Kaynakların Şahitliği

1.1. Şer'iyye Sicilleri ve Teftiş

Yukarıda genel çerçevesi çizilen tarihî gelişmeler ışığında, bu çalışma Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşen Kızılbaş teftişi neticesinde yargılanan ve Kızılbaş oldukları ileri sürülen Seydî Sevindik ve İshak adlı şahısların mahkeme süreçlerine odaklanmıştır. Seydî Sevindik'in yargılanmasını konu edinen mahkeme kaydına daha önce birkaç farklı çalışmada dikkat çekilmiştir (İnalçık, 2021, 435; Ceylan, 2019, 63-64; Erünsal, 2019, 502). Ancak hepsinde de belgenin detaylı bir analizi yapılmamış olup, sadece Osmanlı-Safevi münasebetleri açısından ve genel bir zaviyeden değerlendirilmiştir. İshak hakkında ise mevcut bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu dava kaydı iki büyük doğu seferinden sonra Kızılbaş teftişinin devam ettirilmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Selim'in son zamanlarına kadar devam eden Kızılbaş teftişinin neticelerini gösteren daha farklı misallerden de bahsedilebilir.

Bunlardan biri teftiş neticesinde yok olma tehlikesi gösteren Doğu Anadolu'daki birçok köyle ilgilidir. Mesela 1518'de Amid Sancağı Tahrir Defteri'ne göre Türkçe adlı birçok Kızılbaş köyünün tamamen boşatılmış olduğu kayıt altına alınmıştır (Erpolat, 2020, 159; Yılmaz, 2018, 365).

Tahlile tabi tutulacak her iki dava tutanağının "inşa" edilmiş olduklarını ileri sürmek yanıltıcı olmayacaktır. Zira bilhassa 16. yüzyılın ilk yarısına ait çoğu mahkeme metni davaların tüm ayrıntılarını vermezler ve bir şekilde özetlenmiş bir haldedirler (Pierce, 2005, 133 vd.).² Ancak bu durum çalışma için elde edilecek veriler açısından bir handicap olarak görülse de mahkeme başkanı olarak kadıların Kızılbaşlar hakkındaki görüşlerinin derinlikli olduğu gerçeğine aykırılık teşkil etmez. Nitekim 1619 tarihli bir sicil kaydı İstanbul'da Kızılbaşlıkla suçlananların teftişini emreden fermana binaen İstanbul kadısı Çeşmizâde'ye verdikleri ifadelerden yola çıkarak hazırlanmıştır ve Kızılbaşların anlattıklarını detaylı bir halde ihtiva etmektedir. Çeşmizâdenin Kızılbaşlardan aldığı ifadelerden derlediği anlatım esasen kadıların yargılama esnasında meseleyi etraflıca sorguladıkları gerçeğine işaret etmektedir. Bu bakımdan oldukça değerli olan bu vesika kadının Kızılbaş teftişinde oynadığı rolü ortaya koyması açısından mühimdir (Yıldırım, 2022, 120-125).

Bununla benzer bir şekilde aşağıda tartışılacak iki dava metni dikkatlice irdelendiğinde teftişin ve yargılamanın seyrini bütün detaylarıyla betimlemektedir. Böylece dava tutanaklarında tasvir edilen anlatımdan yola çıkarak Seydî Sevindik'in ve İshak'ın teftişi, takip ve istihbarat çalışmaları, hapsedilme ve yargılanma süreçleri ile cezalandırma aşamaları irdelenmiştir.³

Gebzeli Seydî Sevindik'in duruşma kaydı, propaganda, hukuksal alt yapının oluşturulması, yapılan istihbarî çalışmalar ve ön tahkikat, dava açılması ve mahkeme edilmesi süreçlerini ayan beyan ortaya koyduğundan Anadolu'da birçok yerinde ve aynı anda yapılan Kızılbaş teftişinin anlaşılması açısından önemli olduğu kadar bunun bir hukuksal metin içinde yer bulması dikkate şayandır.⁴ Bolu'da derdest edilen İshak'ın dolaylı yollardan anlatılan dava sürecinde ise yukarıdaki aşamalara ek olarak cezalandırmaya yönelik bir uygulamanın izlerini sürmek mümkün olmaktadır.⁵ Seydî Sevindik ve İshak'ın Kızılbaşlık suçlamalarını tasvir eden her iki vesikada hikaye edilenlerden yola çıkarak teftiş yapılırken vuku bulan aşamalar aşağıdaki şekilde gerçekleşmişti: Propaganda, Hukukî Altyapının Oluşturulması, Ön Soruşturma, İzleme ve İstihbarat, Mahkemeye Çıkarma, Ceza ve Cezalandırma.⁶

1.2. Selimnâmeler ve Teftiş

Dönemin ana kaynaklarından biri olan Selimnâmelerin önemli bir kısmında Kızılbaşlar, Safeviler ve Çaldıran Seferine dair çokça atf varsa da teftiş her nedense söz konusu edilmez.⁷ Bunun biraz da muzaffer padişahın şehzade iken yiğitliğine,

2 Çankırı sicillerinde yer alan 1698 tarihli bir Kızılbaşlık iddiası dava tutanağı inşasının analizine dair bk. Ergene, 2003, 164-167.

3 Buna rağmen bir Kızılbaş davasının mahkeme tutanağında birkaç duruşma şeklinde yer bulduğu görülmektedir. Aynab'da 1540 başlarında görülen, Kızılbaş olduğu tescillenen ve hatta şehirden sürülme kararı verilen Hacıye Sabah'ın yargılanması farklı celseler şeklinde sicil defterine kaydedilmişti (Pierce, 2005, 329-360).

4 Üsküdar Mahkemesi, nr. 1, v.13b-1, Evâil-i Muharrem 920 (26 Şubat-6 Mart 1514).

5 Üsküdar Mahkemesi, nr.2, v.15a-2, Evâhir-i Cemaziyelahir 925 (19-29 Haziran 1519). Her iki belge <https://www.kadisicilleri.org/veritabanından alınmıştır>. Belgelerin transkriptlerine bu veritabanından ulaşılabilir.

6 Benzer usullerin 16. yüzyılın ikinci yarısında devam ettirildiği görülmektedir (Savaş, 2018a, 60-86).

7 Teftiş atlayan ve anlatmayan Selimnâmelere bazılarını için bk. Celal-zade Mustafa. *Selim-name*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990; Ezgi Doğruel, *Cevri'nin Selim-nâme'si* (İnceleme-metin), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022; Saliha Boşnak, *Muhyi Çelebi-Selimname (Giriş-metin-dizin-ıtpkbasım)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek

padişah olduktan sonra ise iki önemli seferine odaklanılmasından kaynaklanmış olduğu ileri sürülebilir.

Yavuz Sultan Selim döneminin tarihçisi ve diplomatı İdris-i Bidlisî bir istisna olarak genel bir anlatımla detaysızmış gibi görünüp ama aslında teftişi aşamaları ile tasvir eden pek kıymetli bilgiler verir. Telif ettiği bir Selimnâme’de teftiş şu şekilde betimlenir: “...*O dinden çıkmış, zararlı, fesatçı zındıklardan ülkenin ve sınırların temizlenmesi için Sultan-ı Süleyman-mekân bütün bölgelerin ümeralarına, yöneticilerine ve tabilerine ferman göndererek, eskiden bu zamana kadar o dinsizlerle ve liderleriyle ilişkisi olan herkesin köylerde ve şehirlerden dikkatli bir şekilde isim, isim soruşturulmasını irtibatı tespit edilen yetişkinliğe ve ergenliğe ulaşmış, yaşlılar veya gençler ergen olmayanlar, ömrünü hata içinde geçirmiş olanların tamamının listesini detaylı olarak başkente gönderilmesini buyurdu. İdareciler tarafından isimleri tespit edilip divana gönderilen kırk bin kişiden fazla kişi yakalanıp tutuklandıktan sonra Padişah’ın emriyle kılıçla öldürüldüler... O kış sultanın kışlağı Edirne’deydi, öyle ki Rumeli ve Anadolu’da o cemaatten kadınlar, çocuklar ve annelerin karındaki ceninlerden başka hayatta hiç kimse kalmamıştı...*” (Aksoy, 2012, 81).

Benzer bir anlatım bir diğer Selimnâme nüshasında da görülür: “...*O sırada mücahitler sultanı saltanat diyarı Edirne’de kışlakta bulunuyordu. Görüşmelerden ve konuşmalardan sonra bu Kızılbaş taifesinin kökünü kazıma hareketlerinin öne alınması için padişahın şu hükmü yöneticiler adına gönderildi: Hiç beklemeden, her yörede Kızılbaş taifesinden kim varsa ve nerede bulunuyorsa, üç atasına dek bu Safaviye şeyhlerinin üç tabakasına inanan müridlerden iseler (çünkü sapık şahın, kardeşinin ve babasının üç nesli, daha önce belirtildiği gibi ayaklanmayı başlatıp ülke fethetme iddiası taşımışlar, hepsi sulh seccadesini kılıç ve silah sahiplerinin tahtına dönüştürmüşler ve ehl-i sünnet ve’l-cemaatin dosdoğru yolundan Rafiziliğin ve ilhad sahiplerinin sapıklığına saplanmışlar) her halükarda ‘imanı inkarla değiştiren şüphesiz doğru yoldan sapmış olur’ ayeti gereğince kökleri kazınmak ve tebdil ile cezalandırmayı hak etmişlerdir; kaçınılmaz olarak Rum beldelerinde oturan ve yolculuk halinde bulunan bu taifenin yediden yetmiş hepsini yazsınlar ve yüce divanın naiplerine arz etsinler. Acele olarak, uyulması gereken hükümlerin dayanakları tamamlanınca hükümler her bir yörenin yöneticisine gönderildi. ‘Onları bulduğunuz yerde öldürün’ genel hükmünce amel edip onlardan büyük bir kitle öldürüldü...*” (Kırlangıç, 1995, 139-140).

Her iki anlatımda aşağıda tahlili yapılacak teftişin tüm aşamalarını görmek mümkündür. Devlet adamları ve din âlimlerinin görüşünün alınması, hukuken ve idareten bu girişimin başlatılması, taşra idarecilerine emirlerin gönderilmesi, Kızılbaşların defterlere kaydedilmesi, kimlerin kaydedileceği ya da yazılmayacağı ve mahkeme edilmeleri gibi hususlar üzerinde durulur. Teftiş yapılan Kızılbaşların tamamının katledilmesi emri ise Bidlisî’nin abartarak tahlil ettiği bir görüş olarak yorumlanmalıdır. En azından aşağıda tahkiki yapılacak olan iki sicil kaydına bakarak 1514-1518 yıllarında takibata uğrayan bazı Kızılbaşların hemen öldürülmeyip haklarında yasal süreçlerin işletilmesi yolunun tercih edildiği ileri sürülebilir.

Lisans Tezi, 2022; Ali Kökoğlu, *Kemal Paşa-zadenin Selim-namesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994; Abdurrahman Sağırlı, *Keşfi Mehmet Çelebi Selim-name veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993; Hatice Aynur, *Mahremi ve Şeh-Name’si I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi: İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993; Mustafa Arğuşah, Şükri’nin *Selim-namesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986; Hamdi Savaş, İshak Çelebi ve Selim-Namesi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986.

Genel Osmanlı Tarihi yazar müellifler de teftiş ile alakalı fazla malumat vermez, daha genel bir açıklama sistematiği tercih edilir. Mesela Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l Ahbar*'da teftişi şöyle açıklar: "...ve mukaddema Anadolu vilayetlerindeki hükkam-ı bahirü'l-ahkam gönderilüb Kızılbaş-ı evbaş meredesinden olan riyaz-ı dini İslam'ı pejmürdelerden teftiş ü tefahhus idirilüb, sinn-i heft-saleden heftad-saleye varınca kırkbin mikdarı nüfûs-ı menhus ele girüb rafz ü şenaati ve efal-i şenia ile ol kallaşlara Şia ve Rafavız ve ilhad serini ki tume-i tiğ-ı alem-gir ve lokma-i şir-i şimşir idüb, defterin göndermişler idi..." (Gelibolulu Mustafa Ali, 1997, 1076-1077). Hoca Saadettin ve Münecimbaşı da Âlî gibi benzer ifadeler kullanmışlar, teftişin ayrıntıları hakkında fazla bir malumat vermemişlerdir. (Hoca Saadettin Efendi, 1979, 176; Münecimbaşı Ahmed Dede, 1977, s.457). Aşağıda malumatı verilecek olan Sarı Görez ve Kemalpaşazade'ye ait risaleler ise teftişin kendisini değil, teftişin yapılma gerekçelerine dayanak oluşturacak görüşleri açıklarlar.

Son olarak bu konu ile bağlantısı olması hasebiyle bazı çağdaş eserler de aynı tutumu sergiler ve çokça tartışılan teftiş hakkında ne yazık ki detaylı açıklamalar yapılmaz, sadece şiddet ve sonrasında yapılan katliamlar vurgulanır (Ocak, 2011, 287; Yıldırım, 2022, 117). Dönemin ana kaynaklarının ve çağdaş araştırmacıların tafsilat içermeyen anlatımlarına rağmen bu çalışma II. Bayezid zamanında hazırlıkları yapılan ve uygulanmaya başlanan, Yavuz Sultan Selim sıkı ve şiddetli bir şekilde gerçekleştirildiği kesin olan Kızılbaş teftişini dikkatli bir bakış açısı ve sorgulama yöntemi ile daha belirgin hale getirme niyeti taşımaktadır. Bu nedenle yukarıda bahsedilen iki Kızılbaşın yargılanma süreçleri vaka çalışması yolu ile analiz edilmiş, teftişin hukuken ne anlama geldiğinin kritiği yapılmıştır.

2. Teftiş ve Aşamaları

2.1. Propaganda: Bir Meşrulaştırma Aracı

Osmanlı dünyasındaki tasavvufî hareketleri detaylıca anlatan İngiliz elçilik görevlisi Paul Ricaut, Yavuz Sultan Selim'in sadece kanunu esas alan dayanaklar teşkil etmeyip propagandayı bir muvaffakiyet metodu olarak etkili bir şekilde kullandığını ima eder. Padişahın Safevilere karşı açacağı savaşı bir din davası olarak ilan ettiğini, onun bu seferi Hz. Muhammed'in intikamını almak, Kızılbaşları ona ettikleri küfürler yüzünden cezalandırmak amacı ile açtığını zikreder (Ricaut, 2012, 189).

Burada söz konusu edilmesi gereken önemli bir husus mevcuttur. Aşağıda bahsedilecek olan şer' ehlinin ürettiği yasa hükmündeki değerlendirmeler hukukî altyapıyı oluşturmaya yönelik adımlardı. Oysaki birer propaganda unsuru olarak daha farklı metinlere de ihtiyaç duyulmaktaydı.⁸ Din adamlarını ve idarecileri hüsnükabül ile benimseyen geniş Müslüman Sünnî topluluklar Kızılbaşlık hususunda ancak bu şekilde uyarılabileceklerdi.

Dinî bir anlam ihtiva eden ve kanun niteliğine sahip bazı doktriner metinler dışında Yavuz Sultan Selim ile muasır bir kısım müellif ve eserlerine bu gözle bakmak gerekir. Bunun en bariz örneğini Ali B. Abdülkerim Halife'nin Yavuz'a sunduğu bir raporda görmek mümkündür (Tansel, 1969, 26-30; Yıldırım, 2008, 504 vd.). Keza Fazlullah b. Rûzbihân-i Huncî'nin Yavuz'a sunduğu Farsça ve Türkçe yazılmış iki şiir de benzer niyetlerle hazırlamıştı (Yıldırım, 2008, 515). Yine Yavuz ile Doğu seferine katılan Muhyiddin Muhammed b. Ömer b. Hamzâ Antakî (Molla Arab) *es-Sedâd fî*

⁸ 16. yüzyılda Osmanlı bürokrasisinin ürettiği belgelerde Kızılbaşların dini-siyasi farklılıklarını ön plana çıkarmak için bu türden kavramların kullanıldığı görülmektedir (Alandağlı, 2023, 507-528).

Fedâ'ili'l-Cihâd adlı eserinde Yavuz Sultan Selîm'i Kızılbaşlar üzerine yapılacak sefere teşvik etmiştir.⁹

Padişahı, din ehlini ve inanan her kesimi Safevilere karşı harekete geçmeye çağırın bu risaleler bir yerde dönemin propaganda araçlarından sayılmalıdır. Padişah ile devlet ve din muhitlerindeki erbapların Kızılbaş Safevilere karşı bizzat inşa ettiği yaklaşımın temel referansı din ve örf olmuştur. Bununla birlikte çift yönlü bir akışın neticesi olarak dönemin kültür elitlerinin Kızılbaş karşıtı söylemleri bir hayli yankı bulmuştur denilebilir. Neticede burada etraflıca bahsedilmeyen yıkıcı Safevi propagandasının etkileri bu şekilde izale edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma içerisinde kullanılan belgelerden birinde söz konusu edilen propagandanın emsiline rastlanması şaşırtıcı değildir. Buna göre ifade veren şahitlerin ağzından Kızılbaş olduğu beyan edilen Seydi Sevindik özelinde ama gerçekte tüm Kızılbaşların dinsiz oldukları varsayımı kayıt altına alınmıştır.¹⁰ Dönemin bakış açısını yansıtmaya açısından mühim olan bu yaklaşım Osmanlı mahkemesinde Kızılbaşlarla ilgili süreçleri yöneten hâkimin ve diğerlerinin Osmanlı merkezi idaresinin etkili bir şekilde yürüttüğü propagandanın etkisi altında kaldığının somut bir örneğidir.

2.2. Hukukî Altyapının Oluşturulması

Kızılbaş teftişinde hukuksal altyapının oluşturulması aşaması makro bakış açısı ile gözlemlendiğinde merkez ve taşradaki dinî ve idarî mekanizmalarının devreye girerek eşgüdümü olarak hareket ettikleri sonucu hâsıl olur. Merkezi yönetim, icraî ve kazaî otoritelerin çalışmaları neticesinde hukuksal girişimleri temellendirecek altyapıyı oluşturulmuş, taşradaki ehl-i örf ise süreci yönetmişlerdi.

Yavuz Sultan Selim çift yönlü bir hukuksal yaklaşım sergilemiştir. Bunu hem örf hem de şer'e dayandırma zorunluluğu nedeniyle atılan ilk adımlar bu yönde olmuştur. Teftişin bütün aşamalarını şer'i hukuka bağlama düşüncesinin en bariz yansıması din adamlarından alınan fetvalar ve şer'i dinsel metinlerdir (Bulut, 2005, 180). Bir Selimnâme, Çaldıran öncesinde Yavuz Sultan Selim'in Fil Çayırı'nda kadı, müftü ve müderrisler ile Kızılbaş meselesini görüştüğünü, kendilerinden sefer için icazet aldığını betimlemektedir (Doğruel, 2022, 211-213).

Sultan, sapkın olduğu ileri sürülen Kızılbaş Safevi Devleti'nin aynı zamanda bir Müslüman devlet olması hususiyetini buraya yapılacak harekâtın meşruiyeti için bir engel teşkil etmesi zorluğunu fetvalar vasıtası ile aşacaktı (Yıldırım, 2008, 507 vd.). İdris-i Bidlisî Selimnâmesi'nde Yavuz'un böylece Kızılbaşlara yönelik atacağı adımlarda elini olabildiğince sağlamlaştırdığını "*Kızılbaş cemaatinin ortadan kaldırılmasının diğer din düşmanlarının ortadan kaldırılmasından daha hayırlı ve önemli olduğunu belirten akli ve nakli fetva vardı*" şeklinde ifade etmektedir (Aksoy, 2012, 80).

Yavuz döneminde Kızılbaşlara yönelik olarak verilen iki dinî risale dikkatleri celbetmektedir. Bunlardan ilki Sarıgörez adıyla bilinen Müftü Hamza'ya (Nureddin) ait olanıdır ki bir beyanname niteliğini havidir (İpşirli, 2009, 151-152). Sarıgörez belki de Safevilere karşı yapılacak savaşı bir din savaşı olarak addeden ilk Osmanlı hukukçusu olmalıdır (Tekindağ, 1968, 53-54). Diğerisi ise dönemin Sünni düşüncesinin tercümanı olan Kemalpaşazade'nin Kızılbaşlar hakkında ürettiği risalelerdir (Erdoğdu

9 Yağcı, 2014, 127. Aynı bakış açısını Kanuni Sultan Süleyman'a biri siyasetnâme, biri kelim ve sonuncusu tasavvuf metni olarak sunulmuş olan el-Şirvani'nin risalelerinde görmek mümkündür. (Yılmaz, 2015, 299-309).

10 "...bu lâ-dînin Kızılbaşları..."

Başaran, 2019, 20 vd.). Her ikisinin Çaldıran öncesinde hazırladığı metinler Selim I. zamanında gerçekleşen Kızılbaş teftişi, yargılanma ve cezalandırma usullerine dayanak teşkil etmiştir.¹¹

Kızılbaşlara yönelik olarak atılacak adımların mer'i hale gelmesini tetikleyecek örfi hukuk düzenlemelerine bakıldığında ise Divan'ı Hümayun'da alınan kararların ve taşraya gönderilen emirlerin yer aldığı fermanların varlığından sözedilebilir. Osmanlı tarih yazarları Yavuz Sultan Selim, devlet adamları ve ulemanın Kızılbaşlık meselesini etraflıca tartıştıkları bir divan-ı hümayun toplantısından haber vermektedirler (Tansel, 1969, 32-34). Örneğin Hoca Sadeddin eserinde bu divan toplantısı hayli detaylı bir şekilde anlatmıştır (Erkan, 2014, 166-167). Merkezi idarenin Kızılbaş teftişini başlatmak için siyaseten kullandığı ve dayanak noktası yaptığı aslı unsur ise bir padişah buyruğu olmuştur. Kanun hükmünde olan emir taşradaki idarecilerin harekete geçmelerine yardımcı olmuştur. Neticede Yavuz Sultan Selim'in Kızılbaşların soruşturulmasına yönelik olarak hazırlattığı ve ilgililere gönderilen bu ferman, teftişin başlamasına imkân tanımıştır.¹²

Bununla beraber *teftiş* kelimesinin Seydî Sevindik'in duruşmasına ait hukukî metin içerisinde yer almasının önemli olduğunun altı çizilmelidir.¹³ Çünkü bu mefhumun örfi açıdan derin anlamlar taşıdığını ilgililer yakinen bilmekteydiler. Mahalli idarecilerin Kızılbaş takibatını başlatmak için yapacakları çalışmaların örfi dayanağının altı çizilmiş olmaktadır. İdris-i Bidlisi bu dayanaklardan şöyle bahseder: "... *Acele olarak, uyulması gereken hükümlerin dayanakları tamamlanunca hükümler her bir yörenin yöneticisine gönderildi...*" (Kırlangıç, 1995, 139-140). Keza bu kavram mahkeme süreçlerinin neden başlatıldığını temellendirmek için anahtar rolü üstlenmiştir. Ayrıca devletin bütün idarî bölgelerine gönderilmiş olması gerektiğinden taşra yöneticileri konunun ne kadar ehemmiyetli olduğunun farkına varmışlardı. Son olarak bu kelimenin çok daha geniş bir manada Kızılbaşlara yönelik olarak girilecek teşebbüslerin tüm merhaleleri için kullanılmakta olduğu mesajını almışlardı. Nitekim 16. yüzyılın ikinci yarısına ait bir mühimme hükmünde yer alan "*Bozok beyi Çerkes beye... Kızılbaşlıkla müttehem olan kimesneler şer ile teftiş olunup sabit olursa idam edilüp... ve şer ile sabit olmayup lakin müttehem olduklarına kanaat gelirse Kıbrıs'a sürülmeleri...*" ifadeleri teftişe sadece izleme, istihbarat, takip etme, belirleme süreçleri açısından değil mahkeme, yargılama ve cezalandırma gibi uygulamalar şeklinde bakıldığı sonucunu doğurmaktadır (Baltacıoğlu-Brammer, 2014, 24). Böylece tahlili yapılan ilgili iki belgede adları zikredilen ve aşağıda sözkonusu edilecek olan Kocaeli ve Bolu Sancak beylerinin Kızılbaş teftişine dair atmış oldukları adımların yasal dayanağı şekillendirilmiş olmaktadır.

2.3. Ön Soruşturma

Kızılbaş teftişinin başlatılması için dayanak teşkil edecek hukukî adımların atılmasından sonra yapılan ilk iş Safevi yanlısı oldukları ileri sürülen kişilerin tespit edilmesi için taşra idarecilerinin ön soruşturma amaçlı görevlendirilmesi olmuştur. Buna dair elde ne yazık ki fazla bir malumat yoktur. Ancak Amasya'da gerçekleştiği görülen bir uygulama ön soruşturmanın nasıl yapıldığını ortaya koyması açısından değerlidir. Buna göre şehirdeki üst düzey idarî, adli ve dinî görevlilerinden oluşturulan

¹¹ Bu iki din/hukuk adamı ile birlikte Kanuni Sultan Süleyman döneminin ünlü şeyhülislamı Ebussuud Efendi'nin Kızılbaşlara yönelik fetvaları hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapan çalışma için bk. Atçıl, 2017, 295-314; Baltacıoğlu-Brammer, 2019, 50 vd.

¹² Mahkeme tutanağında geçtiği üzere "*dergâh-ı mu'allâdan hükm-i şerif vârid olup ...*".

¹³ "*bu lâ-dinin Kızılbaşları teftiş olunmağa...*".

bir komisyonun gözetiminde ön soruşturma yapılmış ve bir rapor hazırlanmıştır.

Amasya Tarihi'nde Hüseyin Hüsameddin, yukarıda bahsedilen Amasya ve civarındaki istihbaratın nasıl yürütüldüğünü açıklıkla ortaya koymaktadır: "...Şadi Paşa'nın *vusûlünde Amasya kadılığına Yegânzâde Şemseddin Ahmed Efendi bin Yusuf Çelebi ve müftülüğüne Yegânzâde Rükneddin Efendi bin Mehmed Çelebi, evkâf-ı sultâniye mütevelliliğine Fenârizâde Zeyneddin Mehmed Efendi ta'yîn olub geldiler. Amasya'da şiiilerin ve üçlerin ahvâlini tahkîke memur oldular... Amasya'ya gelen kadı, müftü, mütevellî Amasya'da cereyân eden ahvâl ve fecâyi'i tahkîke me'mûr olmuşlardı. Bu hey'et günlerce tahkîkât icrâ etdiler. Yapdıkları tahkîkât evrâkını bir kitâb şeklinde doğrudan Sultân Selim'e gönderdiler..." (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, 2022, 494). Bu bilginin alındığı kaynak ilgili eserde açıklanmadığından verilen teferruatın doğruluğu hususunda dikkatli olmak gerekmektedir. Ancak anlaşılan Amasya beylerbeyi Şadi Paşa'nın gözetiminde Amasya kadısı, müftüsü ve bir mütevelliden oluşturulan heyet buradaki Kızılbaşlar hakkında etraflıca bir ön incelemenin ardından bir rapor hazırlamışlar ve İstanbul'a göndermişlerdir.*

Seydi Sevindik ve İshak hakkında idare ya da mahkeme davayı başlatmak için bir ön soruşturmaya ihtiyaç duymuş olmalıdır. Ancak Seydi örneğinde olduğu gibi kadı, onun Kızılbaş olduğu yönündeki ön soruşturma hakkında bilgi vermek ihtiyacı duymadığı gibi kim tarafından yapıldığını da belirtmemiştir. Bunun yerine daha genel bir açıklama yapma ihtiyacına binaen doğrudan dava muamelesini başlattığını anlamaya yarayan bir kayıt şekli uygun görülmüştür.

2.4. İstihbarat ve İzleme

Kızılbaşlar, daha II. Bayezid zamanında Osmanlı Devleti tarafından takip edilmiş ve istihbarat birimleri tarafından haklarında raporlar hazırlanmıştır.¹⁴ 1500 yılında Şah İsmail'in meşhur Erzincan ziyaretine dair istihbarat bilgilerinin varlığı dikkat çekicidir (Emecen, 2003, 38-40; Savaş, 2018a, 45). Bir vesikaya göre Anadolu'da katledilen Kızılbaşların listesinde yer alan bazı kişilerin 1500'de Şah İsmail'in Erzincan'a gelişinde Kızılbaşlara katılmış oldukları bilgisi mevcuttur (BOA, *TS.MA-d*, nr.5720: Yıldırım, 2008, tezden naklen). 1503-1512 yılları arasında II. Bayezid'in, şehzadelerinin ve Anadolu'daki idarecilerin istihbarat çalışmaları Safevi Devleti sınırında yoğunlaşmış, buradan haber getiren casusların istihbarat faaliyetleri önem kazanmıştır (Gürkan, 2017, 194).

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından önce ve hemen sonrasında Kızılbaşlara yönelik istihbarat faaliyetleri daha belirgin ve yoğun bir hale gelmişti. Mesela Selim'in tahta çıkışına yakın bir tarihte Musa adlı casusun hazırladığı rapor dikkat çekicidir (Yıldırım, 2008, 479-482). Nitekim aşağıda verilecek örneklerde görüleceği üzere takibata takılan Seydi Sevindik ve İshak hakkında istihbarat çalışmasının yapıldığı açıkça görülmektedir. Bu iki örnek dikkatli bir şekilde işletilen bir istihbarat ağının kurulmasının neticesi olarak değerlendirilmelidir. Taşradaki yerel idarecilerden gizlice Kızılbaş tespitinin istenmesini bu doğrultuda düşünmek gerekir (Tansel, 1969, 38). Keza 1513 yılında Rum eyaletinin bazı yerleşimlerdeki timarlı sipahiler hakkında tutulmuş istihbarat raporu da bunu doğrulamaktadır (Bacque-Grammont, 1982-1983, 163-176). Burada devlet yanlısı olan ya da Kızılbaş'a meyletmemiş timarlı sipahiler hakkında fişleme yapılmıştır. Yine sipahiler dışında Safevi yanlısı olan reaya

14 1488 senesine ait olan ve Muhammed el-Fakir adlı elçinin tuttuğu, Akkoyunlu Devleti'nin dahili vaziyetini (bunlardan biri olan Safevilerin atalarından biri olan Şeyh Haydar'ın isyanını) ve harcî münasebetlerini detaylarıyla anlatan bir istihbarat raporunun analizi hakkında bk. Woods, 1979, 1-9.

mertebesindeki şahısların adları da kaydedilmiştir.¹⁵

Uzun süreli Kızılbaş takibinin rastlantı olmadığı, Kızılbaşların başka yerlerde de istihbarat birimleri tarafından izlendiği anlaşılmaktadır. Yukarıda beyan edildiği üzere İdris-i Bitlisi'ye göre Selim 1513-1514 kışında taşra idarecilerinden Kızılbaşlara ait bütün bilgilerin defter edilip gönderilmesini emretmişti (Yıldırım 2008, 550). Bu istihbarat çalışması sonucunda dönemin Osmanlı kaynaklarına göre sayıları 40.000 kişi olduğu ileri sürülen Kızılbaş'ın fişlenmesi işi tamamlanmıştır.

Selim zamanındaki istihbarat çalışmaları yönelik bu genel açıklamadan sonra analiz edilen iki mahkeme zabtına bakılacak olunursa Kızılbaş olduğu iddia edilen Seydi Sevindik ve İshak için istihbarat çalışması çok belirgin bir biçimde işletilmiştir. 1514'te davası görülen Seydi Sevindik hakkındaki istihbarat raporu onun en azından 1511'den beri takip edildiğini ortaya koymuş ve izleme ve istihbarat faaliyetleri şahitlerin ağzından beyan edilmiştir. Aşağıda mahkeme aşamasında açıklanacak olan şahitlerin anlattıklarının bir kısmının birer takip ve istihbarat çalışması olduğu anlaşılmaktadır. Duruşma kaydının hemen başında Seydi Sevindik hakkında Kızılbaş olduğuna dair duyuların mevcut bulunduğu belirtilmesi aslında mahkemenin nihaî karara daha en başından vardığının bir işaretidir.¹⁶

Seydi yapılan sorgulama ve şahitlerin anlattıklarından hayatının en azından son üç yılını yeniden hatırlamış olmalıdır. Takip edilmişti ve her hareketi gün be gün kayıt altına alınmıştı. Şahit ifadeleri onun için hiç de iyi olmayacak bir sona doğru gidildiğini gösteriyordu. Safevi Devleti elçisi ile gerçekleştiği ileri sürülen bu gizli buluşma iddiasının neticesi Seydi açısından elbette kötü olmuştur. Burada muhbirlerin ve kadının asıl amacı Seydi'nin Kızılbaş Safevi Devleti ile olan bağlantısını net bir biçimde ortaya koymak niyetine matuftu. Şahitlerin ifadeleri istihbarat çalışmaları sonucunda elde edilen bilgileri eşleştirme amacı taşımaktaydı.

İshak'ın da takip edildiği, istihbarat faaliyetlerine takıldığı belgenin dilinden anlaşılmaktadır. Belgenin zaman içerisinde bazı yerlerinin tahrif olmasından dolayı okunamayan kısmı İshak hakkındaki istihbarat çalışmasının ve takibinin bir şekilde yapıldığını ortaya koysa da hangi usulle gerçekleştirildiği net bir biçimde anlaşılamamaktadır. Ancak muhtemelen kılık değiştirerek hareket halinde olduğunun açıklanması onun takip edildiğini bildiğini de ortaya koymaktadır.¹⁷

2.5. Mahkeme

Kızılbaş oldukları zannıyla takip edilenler hakkında aleni ya da gizli ön araştırma yapıldıktan sonra çoğunlukla Osmanlı mahkemelerine çıkartılmış olmalıydı.¹⁸ Mahkemeler Osmanlı hukuk yapısı içerisinde ve şer'i hukuk kurallarına göre düzenlenmişti. Seydi Sevindik ve İshak'ın mahkemeleri bu açıdan bakıldığında olağan bir şekilde işletilmiştir. Her iki mahkeme kaydının tarihleri belirli bir zaman dilimini kapsadığından muhtemelen davalar farklı celseler halinde görülmüş olmalıdır. Özellikle Seydi Sevindik'e ait muhakeme süreci için bu daha çok geçerli olmuştur. Nitekim kadının gerekli ön araştırmayı yapması, şahitlerin güvenilirliğinin

15 Savaş ve Emecen bu raporun aslında Şehzade Ahmet ve oğulları taraftarlarını belirlemek üzere hazırlandığı kanaatinde dir (Savaş, 2018a, 14; Emecen, 2008, 98-99). Yıldırım ise dört farklı kategori belirler: Şehzade Ahmet taraftarları, oğlu Şehzade Murat'a meyledenler, Kızılbaş olanlar, Selim taraftarları (Yıldırım, 2008, 559-560). Safevilere meyledenler hakkında daha genel bir inceleme için bk. Alandağlı, 2021, 1601-1619.

16 "...Seydi Sevindik için kızılbaşdır deyu mesâvi olunup...".

17 "...İshak nâm kimesne tâ'ife-yi kızılbaştan olmak tevehhüm olunup (...) sûretinde gide yürürken tutulup habs olunduktan...".

18 Kızılbaş teftişinin şiddetli olduğu dönemlerde bazı Kızılbaşların mahkeme edilmemiş olduğu varsayılabilir.

belirlenmesi ve nihaî kararın verilmesi gözetildiğinde duruşmanın farklı celseler halinde yapıldığı izlenimi belirginleşmektedir. Ancak bu celseler kayıt altına alınırken kadı muhtemelen tek bir tutanak oluşturmuş olmalıdır.

2.5.1. Seydî Sevindik'in Yargılanması

Mahkemeye çıkarılan Seydî Sevindik karşısında hem Üsküdar kadısını hem de Kocaeli sancak beyi Hüsrev Bey'i bulmuştu. Osmanlı hukuk düzeni içerisinde herhangi bir davada elbette davanın içeriğine bağlı olarak icraî ve kazaî erkin temsilcilerinin bulunması olağan ve beklendik bir vaziyetti. Kadı mahkeme başkanı olarak zaten davanın tam merkezinde olurdu. Örfü temsil eden beylerbeyi ya da sancak beyleri de çoğu kez kamuyu doğrudan ilgilendiren davalara müdahil olurlardı (Köse, 2023, 77-108). Bu kez dava konusu devletin güvenliğini doğrudan ilgilendirdiğinden yargıyı ve örfü temsil eden her iki vazifeli de hazır bulunmuştu. Ancak davanın gidişatından anlaşıldığı üzere süreci kadı idare etmiş, sancak beyi müdahil olmaktan daha ziyade gözetleyici pozisyonunda kalmıştır.

Üsküdar kadısı yargılamayı başlatmak üzere Osmanlı mahkemesinin en önemli karar verme aparatı olan şahitlik kurumunu devreye sokmuştur (Dörtok Abacı, 2019, 45-64). Yargılama esnasında üç şahit bulunmaktadır: Yakub b. Yusuf, Mehmed b. Bıyıklı ve Nasuh b. Yakub adlı şahitlerden öncelikle ilk ikisi aynı anda konuşturulmuştur. Sonrasında Mehmed tek başına bir kez daha ifade vermiştir. Mahkemede kiler en sonunda Nasuh'u dinlemiştir. Bu üç şahidin istihbaratla birlikte çalışan görevliler olduğu düşünülmektedir.

Kadı çok akıllıca davranarak şahitlerin dilinden hem yaşanan anı hem de geçmiş sorgulatmıştı. Nitekim birlikte ifade veren Yakub ve Mehmet, üç farklı açıdan Seydî Sevindik'e suç isnad etmişlerdi. Onlara göre Seydî dinsiz bir Kızılbaşlı.¹⁹ Böylece daha en başta ona dair kesin kanaatlerini belirtmiş olmaktadır. Seydî Sevindik'in diğer Kızılbaşlara yardım ve yataklık ettiğini²⁰ beyan etmiş olmaları ise Seydî'nin Kızılbaşlara yönelik gerçekleştirdiği yardımların Osmanlı düzeni için nasıl yıkıcı sonuçlara varacağına üstü kapalı bir anlatımdı. Şahitler onun casusluk yaptığını yani Safevi tarafına Osmanlı Devleti hakkında bilgi servis ettiğine yönelik bir kanaati de açıkladılar.²¹ Buradaki asıl amaç Seydî Sevindik'in tüm faaliyetlerinin kanun dışı olduğunun ispatına yöneliktir.

Seydî Sevindik'in geçmişi ile ilgili şahitlerin ifadeleri ise yapılan istihbaratın bir neticesi olup mahkemenin gerçekten suçlu bir Kızılbaş olduğu düşüncesini ve soruşturmanın derinlemesine yapıldığı kanaatini oluşturmak niyetinin bir göstergesiydi. Şahitlerden Mehmed, II. Bayezid zamanında Safevi elçisi Gebze'ye vasıl olduğunda Seydî Sevindik'in yatsıdan sonra yasak olmasına rağmen elçi ile çadırda gizlice görüşüğünü, hatta ona turfanda kavun ikram ettiği ifadesini vermişti.²²

II. Bayezid zamanında Safevi Devleti'nden gelen elçilerin en üst düzeyde ağırlandığını, bu dönemde iki devlet arasındaki münasebetleri II. Bayezid'in dikkatlice takip ettiğini, ilişkilerin Anadolu'daki Kızılbaş hareketliliğine rağmen olumlu düzeyde seyrettiğini kaynaklar zikretmektedir (Genç, 2022, 235-236).

19 "...edâ-i şehâdet edip dediler kim lâdin kızılbaşlır...".

20 "...ve hem yatakdir...".

21 "...hem dildir deyu...".

22 "...merhûm Sultan Bâyezid Han zamanında bu lâdin Kızılbaş elçisi Gekviz'e [ye] geldikte mezkûr elçiye kimesne buluşmak yasak olup kapısında çavuş dururken yatsıdan sonra mezkûr Seydî çadır ardından girip iki turfanda kavun iletüp musâhabet edip...".

Mesela 16. yüzyıl başlarında II. Bayezid-Şah İsmail arasında Erdebil'i ziyaret edecek Osmanlı uyrukları hakkındaki mektuplaşmalar olmuştu (Baharlu, 2023, 3-18; Baltacıoğlu-Brammer, 2021, 434). Ancak II. Bayezid 1511'de gelen elçileri aynı yıl içindeki birçok önemli olaydan dolayı [deprem (Gelibolulu Mustafa Âli, 2019, 183b; Artan, 2022, 120), Şahkulu Ayaklanması (Artan- Ok, 2024; Artan, 2019, 285-312 ve Artan, 2022, 103-136), Şehzade Selim'in babasına kıyamı] kontrol altında tutmuş ve günlük hareketlerini takip ettirmiştir (Genç, 2022, 240). Esasen Bayezid'in ana gayesi elçinin şehzadeler arasındaki taht kavgası hakkında malumat sahibi olmasının engellenmek istenmesiydi. (Fisher, 2014, 122). Dolayısı ile Seydî Sevindik büyük bir ihtimalle Safevi elçisinin bilgisi dâhilinde ve onayı alındıktan sonra bu gizli girişimi gerçekleştirmiş olmalıydı.

İkinci olarak Seydi Sevindik'in iki turfanda kavun ile elçinin çadırına girmiş olması hikayesi de mantıklı gibi durmaktadır. Karanlıkta (yatsıdan sonra) ve gizlice yapılan bu girişimin bu kadar net bir biçimde hatırlanması, hatta açıklıkla anlatılması biraz zorlama gibi dursa da II. Bayezid zamanında gelen üç Safevi elçisinin her hareketinin takip edilmiş olması gerçeği vaziyeti aydınlatmak için yeterli bir bakış açısı kazandırmaktadır.²³ Elçiye getirilen nesnenin kavun olduğunun tayin edilmesi karanlıkta ne kadar mümkündür? sorusu akıllara gelmekteyse de elçinin sıkı bir takipte olması nedeniyle böyle bir ayrıntı net olarak hatırlanmış olmalıdır. Kavunların turfanda olduğunun beyan edilmesi de ilginçtir. Kavunların olgunlaşma mevsiminin elçinin geliş tarihinden sonraya denk düşmesinin farkında olan muhbir böyle bir ifade verilmiş olmalıdır. Son Safevi elçisi 1511 yılının Mayıs ayı sonlarında İstanbul'a ulaştığından (Fisher, 2014, 122) kavunların turfanda oldukları bilgisi doğru olmalıdır.

Neticede şahitlerin aslında istihbarat birimleriyle bağlantılı olduğu düşüncesi ağır basmakta, Seydî'nin anbean takip edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Seydî Sevindik'in geçmişini sorgulama niyetindeki kadı bu kez bir diğer muhbir şahide söz vermişti. Nasuh, Mehmed'e göre daha mantıklı bir geçmiş hatırlatmasında bulunmuş ve Safevi elçisi bir imarete iken Seydî ile gizlice buluştuklarına dair hafızasını tazeleme imkanı bulmuştu. Kendisinin bir gece bekçisi olduğunu ve Seydî'nin elçinin ikinci gelişinde onunla gece yarısından sonra buluştuğunu mahkemede bulunanlara anlatmış, elçi ile Seydî'nin sohbet ettiği yönünde bir ifade vermişti.²⁴

Bir mahkeme tutumu ve yöntemi olarak tezkiye, şahitlerin doğruluğunu ve güvenilir oluşunu tasdik etmeye yarayan bir soruşturma süreciydi. Bu aşamada şahitler yine güvenilir olduğu düşünülen adaletli kişilerin fikri alınarak şahitlere yönelik olumlu görüş "tadil", ya da olumsuz görüş "cerh" ortaya konurdu. Ayrıca bu süreci müzekki/muaddil adlı görevli yapardı (Başoğlu, 2012, 77). Kadı Seydî Sevindik aleyhinde ifade veren şahitler hakkında tezkiye sürecini başlattığını ve bitirdiğini kayıt altına aldırması.²⁵ Geleneksel olduğu üzere kadı bu süreci kimin yürüttüğünü ve görüşü alınanların kimler olduğunu sicile çoğunlukla kaydettirirdi (Erünsal, 2019, 12). Seydî Sevindik'in davasında ise bu hususta nasıl bir soruşturma yapıldığı anlatılmamış, tezkiyenin kim tarafından yapıldığı açıklanmamıştı. Anlaşılabileceği üzere tezkiye hakkında detaylı bir bilgi verilmemiştir. Üç şahidin güvenilir oluşu hususunda ayrıntıların verilmemesi Üsküdar'ın erken tarihli şer'iyeye sicillerinin genel karakteristiği olduğu gibi dava süreçlerinin tüm aşamalarının mahkeme defterlerine

23 Safevi elçileri II. Bayezid zamanında 1505, 1508 ve 1511'de İstanbul'a gelmişler, çeşitli nedenler yüzünden her hareketleri takip edilmişlerdi (Fisher, 2014, 115-122; Yıldırım, 2008, 421, 425).

24 "...def'a-i sâniide kızılbaş elçisi gelip imârete kondukda biz ol gece bekçi iken mezkûr Seydî yine yatsıdan sonra gelip halvet buluşup musâhabet etti..."

25 "...ba'de 't-tezkiye..."

ayrıntılı olarak kaydının daha geniş bir şekilde yapılması Osmanlı mahkeme yargılanma düzeninin gelişmesi ile yakından alakalı olmalıdır.

Dikkat çekici bir diğer husus ise Seydî Sevindik'in kendisini savunup savunmadığı belli değildir. Ya savunma kasıtlı olarak kayıt altına alınmamış ya da bu hak kendisine tanınmamıştır. Sonradan inşa edilen mahkeme zabıtlarında bu yaklaşım çoklukla görülmele birlikte hayat memet meselesi olan böyle bir davada daha en başında mahkum edileceği ifşa edilmiş olan bir Kızılbaş'ın sesini duyurmasına imkan tanınmış olması beklenirdi.

2.5.2. İshak'ın Yargılanması

Takibata uğrayan ve sonunda ölümlle hayatını tamamlayan İshak'ın mahkeme edilmesi Yavuz döneminde gerçekleşen Kızılbaş teftişi hakkında bazı bakış açıları elde etmede yol gösterici olmaktadır. Mahkeme tutanağına göre İshak'ın bir Kızılbaş olduğundan şüpheleniliyordu. Bolu sancak beyi Mahmut, İshak'ı bir şekilde yakalamış ve refakatçi Mezid Çelebi adlı adamıyla İstanbul'a göndermişti. İshak yolda hastalanmış, Üsküdar'a vardıklarında Davut Paşa İmareti'nde ölmüştü. Ölümünden sonra muhalefatı yani İshak'ın sahip olduğu servet Bolu kadısı tarafından sayıma tabi tutulmuş, varlığı beytülmale kalacak şekilde kayıt altına alınmıştı. Bu mahkeme tutanağı esasen İshak'ı İstanbul'a götürmekle görevlendirilmiş Mezid Çelebi hakkında verilen bir karar için hazırlanmıştır. Dava Mezid Çelebi'nin ölen İshak'ın bazı esbabını kanundışı bir şekilde aşırıldığı iddiasıyla mahkeme edilmesi üzerine açılmıştır. Buna odaklanan mahkeme bir yandan da İshak'ın başına gelenleri tasvir etmişti. Bu bir şanstır. Zira İshak üzerinden Kızılbaşlara yönelik olarak yapılan teftiş ve tahkikatın ayrıntıları hakkında bazı fikirler ileri sürme şansı elde edilebilmektedir.

Öncelikle İshak'ın kim olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır ve Kızılbaş olduğu da kesin değildir. Zira belgede geçtiği üzere onun kızılbaşlığından *tevehhüm* edilmekteydi. Buna rağmen Bolu sancakbeyi Mahmud Bey, İshak'ı bir şekilde yakalamış ve hapsedmişti. Yavuz'un saltanatının sonlarına doğru gerçekleşen bu yakalama ve hapis vakası Çaldıran'dan önce başlatılan Kızılbaş teftişinin Yavuz'un son zamanlarına kadar devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Yerel idarecilerin merkezden gönderilen emirlere uyararak Kızılbaşlara yönelik tahkikat yapmaya devam ettikleri sonucuna da ulaşılabilir.

İshak'ın İstanbul'a gönderilmeden önce mahkeme edilip edilmediği kayıt altına alınmamıştır. Yakalanıp, hapsedilip sonrasında yola çıkarıldığı belirtilmektedir. Dolayısı ile yargılanmasının İstanbul'da yapılmak istendiği ileri sürülebilir. Bunun farklı sebepleri olabilir. Öncelikle yerel mahkemeye ve taşra idarecilerine Kızılbaş zannı ile derdest edilenlerin devlet merkezine gönderilmesi hususunda bir emir gitmiş olabilir. İkincisi İshak'ın belirli bir suçlama kapsamında başkente sevk edilmesi istenmiştir denilebilir. Zira belgede silik olduğu için anlaşılmayan ama büyük bir ihtimalle kılık değiştirerek yani gizlice hareket halinde olduğu esnada yakalandığı kaydedilen İshak'ın aranılan bir kimse olması bunda etkili olmuştur savı ileri sürülebilir. Nitekim İshak'ın İstanbul'a gönderilmek istenmesinin ardında Kızılbaş meselesinde mühim bir rolünün etkili olduğu kanaati hasıl olmuş olabilir. Mahalli idarecilere giden bazı hükümlerde Kızılbaşlardan bir kısmının doğrudan başkente gönderilmesi emri verilmekteydi (Savaş, 2018b, 296; Emecen, 2015, 530; Savaş, 2018a, 65). İshak muhtemelen İstanbul'da ilgililerin huzurunda sorgulanacak ve mahkeme edilecekti. Ancak ömrü buna vefa etmemiştir.

Belgede Bolu Beyi'nin İshak'ı yakaladıktan sonra Bolu kadısı ile birlikte soruşturmaya tabi tuttuğuna ve dava açtığına dair bir ipucu verilmemiş olması nedeniyle İshak'ın Bolu'da iken hukuken ne ile karşılaştığı hakkında net bir fikir ortaya koymak mümkün olamamaktadır. İshak'ın Bolu'da iken mahkeme edilmişse kendini savunup savunmadığı da belli değildir. Bu biraz da dava kaydının bağlantılı olmasından ve başka bir nedenle açılmış olmasından kaynaklanan bir durumdur. Eğer Seydî Sevindik davasında olduğu gibi İshak'ın dava tutanağı elde olsaydı onun mahkeme edilmesi hakkında daha farklı analiz yapılabilirdi.

2.6. Ceza ve Cezalandırma

Kızılbaşlara suçlu bulunmaları halinde muhtelif cezalar verilmişti. Ceza, hapis, sürgün, malvarlığına el koyma veya idam gibi farklı şekillerde uygulanmıştı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında mühlidlere ve casuslara kürek cezası da uygun görülmekteydi (İpşirli, 1982, 223, 224, 225, 233). Analizi yapılan her iki dava örneğinde görüleceği üzere ceza kayıt altına alınmadığından hangi tür cezanın verildiği bilinmemektedir.

Seydî Sevindik'in hangi cezayı aldığı duruşma tutanaklarına kaydedilmemiştir. Bunun asıl nedeni geleneksel Osmanlı mahkeme zabıtlarının hazırlanma düzeninden kaynaklanmaktadır. Zira çoğu dava sonucunda olduğu gibi ceza verilse bile bu kayıt altına alınmazdı. Osmanlı mahkeme düzeninin geliştiği ve değiştiği dönemlerde ceza örneklerine rastlanmaktaysa da (Tak, 2019, 128-129; Tak, 2014, 505-514) çoğunlukla ceza sicile kaydedilmezdi. Seydî Sevindik için de benzer bir yol izlenmişti. Seydî Sevindik'e verilen ceza için iki seçenek çok güçlü olarak durmaktadır: Katl ya da sürgün.²⁶ Yavuz'un Çaldıran seferi esnasında yakalanan Safevi casuslarının işkence edilerek öldürülmesi (Seslikaya, 2014, 39-40, 44, 48) yargılanan ve casuslukla suçlanan Seydî Sevindik için de aynı sonu hazırlamış olmalıdır.

Kızılbaşlara yönelik sürgün cezasının daha çok Kızılbaş hareketinin başladığı ilk dönemlerde ve II. Bayezid zamanında uygulandığı görülmektedir. Buna dair kaynakların haber verdiği örnekler mevcuttur. Mesela Âşıkpaşazâde, II. Bayezid'in Erdebil sofuları ve hulefasına kızıp, onları tahkir ettikten sonra Rumeli'ye sürdüğünden bahseder (Âşıkpaşazâde, 2013, 330-333). Yine 1505'te Erdebil sufleri hakkında Mora'ya sürülmeleri kararı verilmişti (Emecen, 2019, 13-24; Emecen, 2009, 331; Sümer, 1976, 36). Ancak II. Bayezid'in Erdebilli sufler için *siyaseten* ölüm emri verdiği de görülmektedir (Genç, 2021, 83; Fisher, 2014, 118; Erkan, 2014, 73-74).

Yavuz Sultan Selim döneminde daha şiddetli cezaların tercih edildiği bilinmektedir ki Safevilerle iş birliği yaptığı çeşitli yollarla belirlenmiş olanların çoğu hakkında katl kararı verilmiştir. Seydî Sevindik'in II. Bayezid döneminde Safevi cenahından gelen elçi ile iki kez gizlice görüşmesi dışında planlayan, örgütleyen ve yönlendiren bir Kızılbaş olduğu sonucuna varılmıştır. Osmanlı mahkeme düzeninde şahitlerin verdiği ifadeler kati bir karar alınmasında temel dayanak olduğundan onun bir Kızılbaş sayılması için yeterli görülmüş olmalıdır. Seydî Sevindik için hangi cezanın verildiği ise açıklanmamıştır. Bu nedenle Seydî'nin akıbeti hakkında kesin bir yargı ileri sürülemez. Ancak *siyaseten katl* ve diğer bazı cezaların nihaî kararlarını çoğunlukla divan-ı hümayun verdiğiinden (İpşirli, 1982, 209) tıpkı İshak'ta olduğu gibi kadının kararını açıklayan bir sicil kaydı ile birlikte Seydî Sevindik'in İstanbul'a gönderilmiş olması yüksek ihtimaldir.

²⁶ İnalıcık'a göre casuslar vasıtası ile Safeviler ile ilgileri olduğu anlaşılan Kızılbaşlar yapılan hukukî tahkikattan sonra ya sürgün edilir ya da öldürülürlerdi (İnalıcık, 2014, 173). Emecen de aynı görüştedir (Emecen, 2003, 42).

Seydi Sevindik adından anlaşılacağı üzere peygamber soyundan gelmekteydi. Osmanlı yönetimi seyyidlere birçok ayrıcalık tanımıştı. Bunun yansıması olarak toplumsal katmanlarda seyyidlere büyük saygı duyulmakta (Sarıcık, 2003, 63-90) ve Osmanlı idaresi tarafından birçok bakımdan ayrıcalıklı bir konumda değerlendirilmekteydi (Küçükbaşçı, 2009, 87-130) Osmanlı toplumunda Peygamber soyuna hürmeten Seyyid ya da Seydi ise bir erkek adı olarak sıkça kullanılmıştı (Ongan, 1956, 92-94; Ongan, 1961, 32-36).

Hız. Ali-Hız. Fatıma soyundan olanlara yönelik ayrıcalıklı Osmanlı bakışının Seydi Sevindik özelinde Şii eğilimli seyyidler için menfi bir tarzda devreye girmemesinin farklı nedenleri olmalıdır. Öncelikle bu olumsuz tutum Kızılbaşlara yönelik genel bir Osmanlı bakışının bir yansıması idi. Bunun dışında onların saygı duyulan dinî bir otorite olarak toplumu yönlendirebilme yeteneklerine sahip olmaları da etkili olmuş gibi durmaktadır.

Osmanlı idaresi kendi yönetimlerine karşı muhtemel bir muhalefetin öncülüğünü yapabilecek bu kaynağın gücünü izale etmek istemekteydi. Daha erken dönemlerden itibaren Osmanlıların Şiilik taraftarı seyyidlere yönelik kovuşturmalar yapılması ve cezalar verilmesini bu siyasetin bir sonucu olarak okumak gerekir (Kılıç, 2000, 432-433). Bu eğilimin takip eden dönemlerde devam ettiği görülmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Kızılbaş takibatının nispeten yavaşladığı dönemlerde bile Divan-ı Hümayun'da Kızılbaş seyyidlere yönelik menfi bakışın yansıması olarak çeşitli kararlar alınmaktaydı. Sürgün cezaları en dikkate şayan olanıdır.²⁷

Sünni seyyidlere büyük değer veren Osmanlı idaresinin Şii seyyidlere yönelik ayrımcı bir tutum içerisine girmesi onların Safevi Devleti ile yakın münasebetler kurduklarına dair bir bakış açısının bulunmasından kaynaklanmaktaydı. Osmanlı yönetiminin Şii seyyidlere yönelik bu menfi yaklaşımının izlerini İbn-i Kemal'in fetvalarında aramak gerekir. Buna göre İbn-i Kemal Şah İsmail'in seyyidliğini reddetmektedir. Gerçek seyyidliğin Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dine tabi olmak ve onu korumak olduğunu, bunu ancak Osmanlı Devleti'nin yaptığını açıklamaktadır (İnanır, 2008, 38). Şah İsmail'e kadar uzanan bu bakış açısı diğer Kızılbaş seyyidler için de geçerli olmuş gibi görünmektedir.

İbn-i Kemal bu görüşlerini siyasî çekişmelerin devreye girdiği ve mezhepsel polemiklerin zirve yaptığı bir zamanda ifade etmişti. Bunun aksine II. Bayezid zamanında Şii seyyidlere yönelik daha ılımlı bir siyasetin yürütüldüğü görülmektedir. *Münşeatü's-Selatin*'te II. Bayezid'in Şah İsmail'e seyyid olarak hitap ettiği bir mektubu (1502-1503) bulunmaktadır (Allouche, 2001, 87). Yine 1504'te Safevi ülkesine gönderilen Osmanlı elçilik heyetinin Şah İsmail'e sunduğu II. Bayezid mektubunda onun "seyyid soylu" olduğu ifade edilmişti (Genç, 2021, 84). Dahası Hatâyî mahlasıyla bir divanı bulunan Şah İsmail kendi soyunun Hz. Ali'den geldiğini iddia ediyordu (Şah İsmail, 2017, 249, 257, 335; Dressler, 2005, 157).

Netice olarak Seydi Sevindik'in peygamber soyundan geliyor olması hakkındaki takibata, muhakemeye ve aldığı muhtemel ağır cezaya etki etmemiştir denilebilir. Osmanlı idaresinin Osmanlı ve Safevi yanlısı seyyidler ayrırddedici mekanizmaları devreye girmiş ve bu kural Seydi Sevindik için de işletilmiştir.

²⁷ Musul'da 1574 yılında aşura töreni düzenlemeleri gerekçe gösterilerek Filibe'ye sürgüne gönderilen beş seyyid hakkında bk. Imber, 1979, 248. Sürgünün Kızılbaş seyyidlere yönelik bir cezaı uygulama olduğuna dair bk. Ocak, 2002, 508. Buna rağmen daha 1530'larda Osmanlı Devleti Safevi yanlısı Kızılbaş kabileleri Osmanlı tarafına çekmek için çeşitli hediyeler sunmak gibi bazı uygulamaları devreye sokmaktaydı. Bu kabile üyelerinin bir kısmı seyyiddi (Canbakal, 2009, 560).

İshak'ın cezası ile alakalı birkaç netice ön plana çıkarılabilir. Evvela İshak'ın Üsküdar'da iken ölümüne şüphe ile yaklaşmak gerekir. Zira daha yolda iken hastalanması²⁸ ve Üsküdar'da Davut Paşa İmaretinde²⁹ ölmesi Bolu'da hapsedildiğinde kötü muameleye yani işkenceye maruz kaldığına dair bir izlenim uyandırmaktadır. Kati olmamakla birlikte hapiste iken bildikleri hakkında konuşması için baskı yapılmış, hatta fiziken kendisine zarar verecek işkenceler uygulanmış olabilir. Onu Bolu'dan İstanbul'a götürme vazifesi verilen Mezid Çelebi şahsî inisiyatif olarak hastalanan İshak'a tedavi uygulamak istemiştir denilebilir.

Beklenmedik ölümü üzerine tahkikat durdurulsa da muhallefatı sayıma tabi tutulmuştu. Bolu kadısı terekesini kayıt altına almıyordu. Kadı haricinde Resul ve Osman adlı beytülmal görevlileri huzurunda sayım gerçekleşmişti. Bilindiği üzere ölen her Osmanlı için tereke sayımı yapılması usuldendi. İshak için de aynı süreç işletilmiş olmakla birlikte Kızılbaş muhallefat sayımları daha farklı gerekçelerle yapılmaktaydı.

Ölen, kaçan, Safevi Devleti'ne göç eden Kızılbaşların tüm servetleri devletleştirilmiş ya da başka bir ifade ile Kızılbaşların bütün varlıklarına zorla el konulmuştur. Osmanlı idaresi bu uygulamanın dayanağını bir fetvaya dayandırmıştır. Nitekim İbn-i Kemal, Safevi tarafına kaçan, göçen ya da gitme niyeti ile yolda yakalanan Kızılbaşların öldürülüp malları müsadere edilmeli ve yasal mirasçıları arasında paylaştırılmalı şeklinde görüş bildirmiştir (İnanır, 2008, 40; Allouche, 2001, 189).³⁰

İshak'ın serveti için de aynı usul geçerli olmuş, yasal yollardan servetinin sayımı yapılmış ve hayatı boyunca elde ettiği tüm birikimi beytülmale aktarılmıştır. Öyleyse Osmanlı-Safevi ilişkilerinin çok iyi olmadığı bir dönemde ölen/öldürülen bazı Kızılbaşlara ait mal varlıklarının kamulaştırılması için İshak örneğinde olduğu gibi en azından hukukun gösterdiği yolda adımlar atılmış, devlet malı haline getirme süreçlerinde mevcut kanunlar işletilmiştir.

Bu konuda bir son söz olarak İshak'ın yasal varislerinin olmaması nedeniyle servetinin beytülmale kalmış olması ihtimalini de ayrıca zikretmek gerekir (Çimen, 2023, s.1 vd.; Bilgin-Bozkurt, 2010, 3). Yani İshak'ın servetine el konulması Kızılbaş olmasından dolayı gerçekleşmemiştir de denilebilir. Bu arada Bolu'daki beytülmal görevlilerinin Mezid Çelebi'yi İshak'ın terekesinin en azından bir kısmına el koyduğu şüphesi ile suçlamaları, İshak'ın hatırı sayılır bir servete sahip olduğu zannını kuvvetlendirmektedir. Öyle olmasaydı bu devlet görevlileri Mezid'in peşinden koşturmazlardı.

İshak'ın maruz kaldığı hukukî yaklaşım ve merkezi idarenin Kızılbaşlara yönelik geliştirdiği bakış açısının bir yansıması olarak takibat, yakalanma, hapsedilme, sorgulanma ve İstanbul'a gönderilme süreçleri benzerleri şeklinde yürütülmüştür. Ölümü hastalığına bağlanan İshak'a yapılan muamele Yavuz Sultan Selim döneminde birçok Kızılbaş için geçerli olmuştur. Refakatçisi Mezid Çelebi'nin onu bir imarete muhtemelen tedavi ettirmek istemesi kişisel bir girişim olarak kabul edilmelidir. Zira Osmanlı-Safevi ilişkilerinin kırılma noktasında bir Kızılbaş olduğu varsayımıyla kovuşturmaya uğrayan İshak'ın hayat yolculuğu ölümü ile noktalanmıştı. İstanbul'da sorgulanacak olması Safevi yanlısı bir tutum içerisinde olduğu zannına yüksek

28 Belgede geçtiği üzere *marîz*.

29 Diğer Osmanlı imaretlerinde olduğu gibi bu imarete de hastalara yönelik hizmet verilmekteydi. Bu konuda bk. Sağlam, 2018, s.251.

30 İbn-i Kemal'in Kızılbaşlar hakkında verdiği bu fetvanın bütünüyle siyasi içerikli olduğu yönündeki görüş için bk. Ocak, 2017, 16.

dercede işaret etse de şüpheli ölümü Kızılbaş teftişi süreçlerinin zorluğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma II. Bayezid zamanında hazırlıkları yapılan ve uygulanmaya başlanan, Yavuz Sultan Selim'in bizzat yönettiği Kızılbaş teftişinin nasıl yapıldığına odaklanmıştır. Sonuçları açısından değerlendirildiğinde bu teftişin Anadolu Kızılbaşlığını ve Kızılbaşları derinden etkilediği aşikârdır. Kızılbaş teftişine yakalanmış Seydî Sevindik ve İshak için de aynı vaziyet geçerli olmuştur. Takibata uğrayan ve yasal aşamalarla yüzyüze gelen; haklarında mahkeme kararı bulunan bu iki Kızılbaş'ın teftişi esnasında zuhur eden tüm aşamalar bu çalışmada ayrıntılarıyla tartışılmıştır. Bunun yanında daha genel bir bakış açısı ile 1512-1520 arasında şiddetli bir şekilde uygulanan Kızılbaş teftişine ait tarihçilerin ürettiği bilginin doğrulanabilirliği üzerinde durulmuş, kritik edilmiştir.

Seydî Sevindik ve İshak yasal süreçleri tecrübe edenlerden yalnızca iki tanesi idi. Seydî Sevindik'in teftişi ve takibatı Çaldıran'dan önce, İshak'ınki ise Yavuz Sultan Selim'in son zamanlarında olmuştu. Sicil kayıtları incelendiğinde İshak'ın tahkikatına dair süreçlerden dolayı olarak haberdar olunmaktaysa da Seydî Sevindik'in teftişi bir Kızılbaş'ın nasıl mimlendiği ve fişlendiği, takip edildiği, en nihayetinde yargılandığını göstermesi açısından gözlem yapılmasına yardımcı olacak bir bakış açısı sağlamaktadır.

Seydî Sevindik Osmanlılar ile diplomatik münasebetlerin nispeten barışçıl olduğu bir dönemde görüştüğü Safevi elçisinden dolayı istihbarat birimlerinin sıkı takibine takılmış ve suçlanmıştı. Şartlar değiştiğinden yıllar önce gerçekleşen bu iki buluşmadan dolayı artık bir zanlıydı. Seyyid olması bile hayatının sonraki aşamalarında kendisine bir fayda sağlamamıştı. Seydî Sevindik'in yargılanmasından sonraki akıbeti meçhuldür. Bir ihtimal öldürülmüştür.

Seydî Sevindik'in yargılanmasından sonra Kızılbaş olduğu kesin olarak tescillenirken, İshak'ın hukukî süreçleri tamamlanamadığından Kızılbaşlığının belgede geçtiği üzere *tevehhüm* düzeyinde kaldığı sonucu belirginleşmektedir. İshak'ın yargılanmasından dolayı olarak bahseden sicil kaydı, İstanbul'a giderken vuku bulan ölümünü bir hastalığa bağlasa da şüpheli bir ölüm olduğu yönündeki fikri beyan etmek gerekir. Neticede belgenin diline göre İshak takibat devam ederken hastalanarak ölmüştü.

Seydî Sevindik'in akıbeti yani yargılanma sonrasında eğer hayatta kalmışsa başına gelenler bilinmemektedir. İshak'ın hastalıktan ölümü üzerine mal varlığının müsadereye tabi olduğu görülmektedir. Kızılbaş teftişinin bir uygulaması ve planlı bir devlet yaklaşımı olarak alınan kararlardan biri Kızılbaşların servetlerine el konulması gerçeğidir. Safevi Devleti topraklarına göç edenlerin, çeşitli cezalara çarptırılanların, ölen ve öldürülenlerin malları Osmanlı yönetimi tarafından kamulaştırılmıştır.

Daha genel sonuçlar açısından bakıldığında öncelikle en azından bu iki numune özelinde Selim I. zamanındaki Kızılbaş teftişinin meşru yollardan yapıldığını beyan etmek gerekir. Teftişin haklı ya da haksız oluşu dikkate alınmadan gerekli düzenlemeler yapılarak hukuken sağlamlaştırılan bir girişim olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Safevi Devleti, Çaldıran Savaşı öncesinde Anadolu'da Osmanlı idaresinin güvenliğini tehlikeye düşüren faaliyetlere girişince II. Bayezid'in bazen ılımlı, bazen takip edici ve bazen de aşırılık yanlısı uygulamalarından farklı olarak Yavuz Sultan Selim daha şiddetli bir siyaset gütmüş, meşhur İran seferinden evvel Kızılbaş teftişini

başlatmıştı. Çaldıran Savaşı'ndan sonra teftiş devam etmiş, Kızılbaş olduğu gerekçesi ile istihbarata yakalanan, takibata uğrayan kimseler Osmanlı mahkemelerinde yargılanmışlar ve cezalandırılmışlardı.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer sonuç ise Seydî Sevindik ve İshak'ın davalarında hemen her şey klasik Osmanlı mahkeme düzeniyle aynı olmakla birlikte Kocaeli ve Bolu sancak beylerinin mevzunun ehemmiyetinden dolayı mahkeme aşamalarına dâhil olmalarıyla ilgilidir. Böylece her iki dava devam ederken yerel idarî gücün devreye girdiği ve takibatın hem siyasî hem de hukukî açılardan ele alındığı ortaya çıkmaktadır. Davaların siyasî yönü düşünüldüğünde yerel yöneticiler teftişle alakalı fermanların içerdiği aşırı yönlendirici tutumun etkisiyle Kızılbaş teftişine büyük önem vermişler, bu yüzden yargılamaya da müdahil olmuşlardı. Ümeranın merkezi otorite ile olan bağları, taşrada kaza erki ile yaptığı iş birliğini şekillendirdiğinden her iki davada sancakbeyleri doğrudan hukukî aşamalarda yer almışlardı. Bu iki örnek davada görüleceği üzere bir aykırı din/mezhep meselesinden daha ziyade yüksek derecede siyasî anlamı olan bir takibat süreci yaklaşımı mevcuttu.

Dava kayıtlarına bakıldığında dikkat çekici bir durum olarak sözkonusu edilecek ilk şey davacılara ait olan bazı hukuki hakların işletilmemiş olmasıdır. Mesela Seydî Sevindik'in yaptığı savunma (eğer gerçekleşiyse) zabıtlara kaydedilmemiştir. Oysaki geleneksel mahkeme yaklaşımında davalılar her daim söz hakkına sahip olmuşlardı. Davalılar davacının iddialarını reddedebildikleri gibi gerektiğinde mahkemeye şahitler de getirebilmekteydiler. Ne yazık ki Seydî Sevindik bundan mahrum kalmıştır. Kendini savunma hakkını kullanıp kullanmadığı hususu mevcut duruşma tutanağındaki bilgi yetersizliği nedeniyle belirsizdir.

İshak örneğinde olduğu gibi Kızılbaşlara ait mal ve mülkün kamulaştırılması yani müsadere edilmesi teftişin ve yargılamanın sonucunda yalnızca şahsa yönelik bir hükme varılmadığına, aynı zamanda Kızılbaşlara ait maddi servete el konulduğuna dair bir yaklaşıma dayanak teşkil etmektedir. Ancak İshak'ın bir ailesinin olup olmadığı müphem olduğundan bir ihtiyatı açıklamak gerekir. İshak'ın yasal mirasçıları olmadığı için devlet terekeseine el koymuş olabilir. İshak'ın servetinin müsadere devletin Kızılbaş olduğu hukuken kesinleşmiş şahısların mal varlıklarına el koyma yaklaşımının bir tezahürü olarak da değerlendirilmelidir. Böylece teftiş sadece Kızılbaş olanların yakalanması, mahkeme edilmesi ve muhtelif cezaların verilmesi şeklinde nihayete ermiyor onlara ait emlak, mal ve gelirlerin müsadere edildiği bir süreç olarak devam ediyordu.

Sonuç olarak teftişin hukuken gerçekleştirildiğine dair kanıyı kuvvetlendiren bu iki dava örneği Kızılbaş takibinin ve kovuşturmasının, göz altılarının, mahkeme süreçlerinin ve yargılanmalarının planlı bir devlet uygulaması şeklinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu hususta genelleme yapmak için yeterli olmayan bu mahkeme kayıtları en azından elebaşı olarak görülen bazı Kızılbaşların yasal prosedürler işletilerek yargılandıkları gerçeğini açığa çıkarmaktadır. Sadece bu iki dava kaydına bakarak Yavuz Sultan Selim döneminde Kızılbaşların tamamı için benzer hukuki süreçlerin gözetildiği sonucuna ulaşmak şimdilik olası görülmemektedir. Bununla birlikte en azından bu iki örnek davada olduğu gibi Kızılbaş olduğu iddia edilenlerin teftişi sıkı ve dikkatli bir şekilde yapıldığından hukukî aşamaların istenildiğinde işletildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine de Yavuz Sultan Selim zamanına ait muhakeme edilen Kızılbaşlara yönelik elde daha fazla örnek olsaydı tahkikat ve teftişin usulüne uygun olarak ne derece yapıldığının resmini çizmek daha mümkün olabilecekti.

Kaynaklar/References

Arşiv Kaynakları

Üsküdar Şer'iyeye *Sicili*, nr.1, 2.

Kronikler ve Telif Eserler

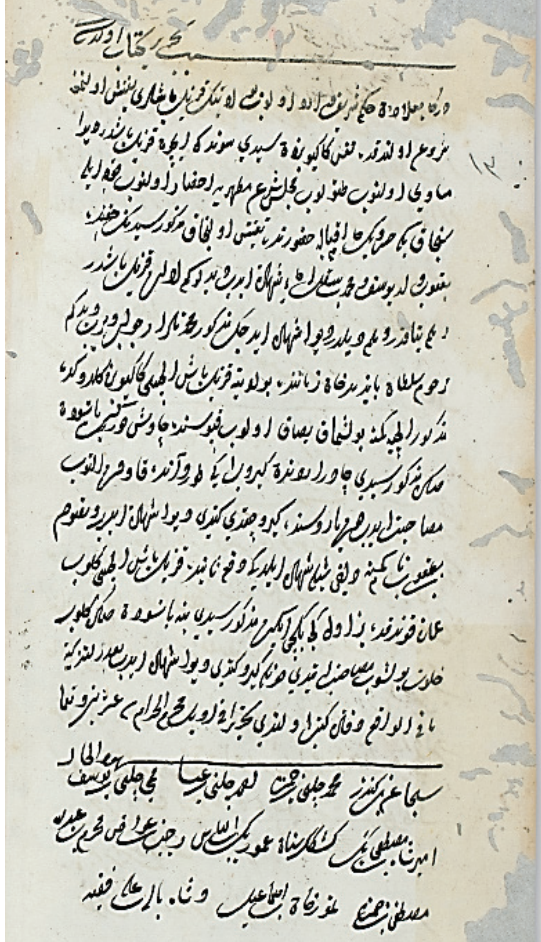
- Abacı Dörtok, Zeynep. "Söz Söyleyen Yoktur Sözüm Üstüne: Osmanlı Mahkemelerinde Toplumsal Kanaat Bağlamında Şahitlik ve Yemin", *Journal of Turkish Studies*, LI, (2019), 45-64.
- Ahmet Refik. *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, İstanbul: Ufuk Matbaası,1994.
- Aksoy, İdris. *İdris-i Bidlîsi'nin Selim-nâme'sinin Tahkik ve Tercümesi*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Alandağlı, Murat. "XVI. Yüzyıl Osmanlı-Safevî Çekişmesinin Diplomatik Diline Yansımaları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 108 (Aralık 2023), 507-528.
- Alandağlı, Murat. "XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Rum Eyaletinde "Şah'a Meyledenler", *Journal of History School*, 52 (2021), 1601-1619.
- Allouche, Adel. *Osmanlı-Safevî İlişkileri Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: Anka Yayınları, 2001.
- Artan Ok, Mihriban. *Mehdilik ve Şahkulu Ayaklanması*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2024.
- Artan, Mihriban. "Osmanlı Arşiv Kaynakları Çerçevesinde Şahkulu Ayaklanması'nın Sebepleri", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 19, (2019), 285-312.
- Artan, Mihriban. "Şahkulu Ayaklanmasında Mehdi Söylemi ve Hicri 1000 Yılı Üzerinde Bir Değerlendirme", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 25, (2022), 103-136.
- Âşıkpaşazâde. *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Atçıl, Abdurrahman. "The Safavid Threat and Juristic Authority in the Ottoman Empire During the 16th Century", *International Journal of Middle East Studies*, 49, (2017), 295-314.
- Aydın, Seda. "Sultan-Şair Olarak Yavuz Sultan Selim", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40 (2019), 469-484.
- Bacqué-Grammont, Jean-Louis. "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Safevîler", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi, 1991.
- Bacqué-Grammont, Jean Louis. "1513 Yılında Rum Eyaletinde Şüpheli Timar Sahiplerine Ait Bir Liste", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XLI/1-4 [Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan], (1982-1983), 163-176.
- Baharlı, İlgar. "Sultan II. Bayezid-Şah İsmail Safevî İlişkinine Yakın Tanıklık: Birincil Kaynak Olarak İki Mektup", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 27, (2023), 3-18.
- Baltacıoğlu-Brammer, Ayşe. "Neither Victim Nor Accomplice: The Kızılbaş as Borderland Actors in the Early Modern Ottoman Realm", *Historicizing Sunni Islam in the Ottoman Empire, c.1450-c.1750*, ed.Tijana Krstić-Derin Terzioğlu. Leiden: Brill, 2021.
- Baltacıoğlu-Brammer, Ayşe. "One Word, Many Implications: The Term "Kızılbaş" in the Early Modern Ottoman Context", *Ottoman Sunnism: New Perspectives*, Edinburg: Edinburg University Press, 2019.
- Baltacıoğlu-Brammer, Ayşe. "The Formation of Kızılbaş Communities in Anatolia and Ottoman Responses 1450s-1630s", *International Journal of Turkish Studies*, 20/1&2, (2014), 21-48.
- Başaran, Reyhan Erdoğan. "Does Being Rafidî Mean Shi'ite?: The Representation of the Kızılbaş Belief in the Sixteenth Century Ottoman Records", *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 6/1, (2019), 11-35.
- Başoğlu, Tuncay. "Tezkiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XLI/77-79, Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Bilgin, Arif-Bozkurt, Fatih. "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmâl Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, (2010), 1-31.
- Bostan, M. Hanefî. "Yavuz Sultan Selim'in Şehzâdelik Dönemi (1487-1512)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40, (2019), 1-86.
- Bulut, Halil İbrahim. "Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemâl Paşazade Örneği", *Dini Araştırmalar*, 7/21, (2005), 179-195.

- Canbakal, Hülya. "The Ottoman State and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (c. 1500-1700)," *JESHO*, 52, (2009), 542-578.
- Ceylan, Feyzanur. *A Practice in Ottoman Law: Accusations Against the Kızılbaş in the Sixteenth Century*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çimen, Ayşegül. *Public and Private Property Claims in the Ottoman Empire: the Beytulmal and its Institutionalization in the Early Modern Period*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Doğruel, Ezgi. *Cevri'nin Selim-nâme'si* (İnceleme-metin), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Dressler, Marcus. "Inventing Orthodoxy: Competing Claims for Authority and Legitimacy in the Ottoman Safevid Conflict", *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, Leiden-Boston: Brill, 2005.
- Emecen, Feridun. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Emecen, Feridun. *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Emecen, Feridun. "Osmanlı Devleti'nin "Şark Meselesi"nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", *Tarihten Günümüze Türk - İran İlişkileri Sempozyumu: 16 - 17 Aralık 2002*, Ankara, 2003, 33-48.
- Emecen, Feridun. "İhtilalci Bir Mehdilik" Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar", *Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Emecen, Feridun. *Zamanın İskenderi Şarkın Fatihî Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010.
- Ergene, Boğaç A. *Local Court Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu : (1652-1744)*, Leiden: E.J. Brill, 2003.
- Erkan, Ümit. *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Erpolat, M. Salih. "XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrir Defterlerinde Kızılbaşlara Dair Notların Tarih Açısından Önemi", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 20, (2020), 149-178.
- Erünsal, İsmail E. "Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: Şuhûdü'l-'Udûlden Şuhûdü'l-Hâle Geçiş", *Osmanlı Araştırmaları*, 53, (2019), 1-50.
- Erünsal, İsmail E. "Zındıklar ve Mülhidler XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlhad Tarihine Bir Katkı", *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri: Şahıslardan Eserlere, Kurumlardan Kimliklere*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Fisher, Sydney Nettleton. *Sultan Bayezid Han 1481-1512*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Kühû'l-'Ahbâr*, haz. Ali Çavuşoğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Genç, Vural. "16. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ile Safeviler Arasında Yaşanan Dini ve Siyasî Polemikler", *Osmanlı Araştırmaları*, 57, (2021), 81-130.
- Genç, Vural. "Osmanlı Belgelerine Göre I. Şah İsmail ve II. Bayezid'in Siyasî ve Diplomatik İlişkileri (911-917/1511-1515)", *Mukaddime*, 13/1, (2022), 230-248.
- Gürkan, Emrah Safa. *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2017.
- Imber, Colin. "The Persecution of the Ottoman Shi'ites According to the Mühimme Defterleri, 1565-1585", *Der Islam*, 56, (1979), 245-273.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- İnalcık, Halil. *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2014.
- İnalcık, Halil. *Tarihçilerin Kutbu "Halil İnalcık Kitabı"*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- İpşirli, Mehmet. "Sarıgövez Nüreddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36/151-152, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- İpşirli, Mehmet. "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi [Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı], 12, (1981-1982), 203-248.
- Karakaya-Stump, Ayfer. *The Kizilbash-Alevi in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020.
- Kılıç, Rüya. "Seyyid ve Şeriflerin Osmanlı Yönetimiyle İlişkileri: XIV-XVI. Yüzyıllar", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan/April 1999, Bildiriler*, Konya, 2000, 425-436.
- Kırlangıç, Hicabi. *İdris-i Bidlisi, Selim Şah-name*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Köse, Metin Ziya. "Umera and Judiciary in the Ottoman Province: Representation and Trial of the Executive Power at Konya Court (1701-1702)", *Tarih Alanında Seçme Yazılar-I*, Gaziantep: Özgür Yayınları, 2023.
- Küçükaşçı, Mustafa S. "Tarihî Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", *Osmanlı Araştırmaları*, 33, (2009), 87-130.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri 1578-1590*, I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1962.
- Pierce, Leslie. *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Aynab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Selçuklular Osmanlılar ve İslam*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri (XVI. XVII. Yüzyıllar)", *Belleter*, LXVI/246, (2002), 503-516.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Türkiye-İran Dini İlişkileri Selçuklulardan Osmanlıların Sonuna Kadar Genel Bir Bakış", *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Ongan, Halit. "Şer'îye Sicillerinde Geçen Türkçe Kişi Adları", *Türk Etnografya Dergisi*, 1, (1956), 92-94.
- Ongan, Halit. "XV. Yüzyıla Ait Bursa Sicillerinde Geçen Bazı Türkçe Kişi Adları", *Türk Etnografya Dergisi*, 4, (1961), 32-36.
- Öztürk, Necdet. *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Ricaut, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Halihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012.
- Sağlam, Nevzat. "Kara Dâvud Paşa Camii İmâreti Vakfı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, (2018), 243-290.
- Sarıcık, Murat. "Ebussuud Efendi'nin Fetvalarında Seyyidler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, (2003), 63-90.
- Savaş, Saim. *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018a.
- Savaş, Saim. "Osmanlı Dönemi Arşiv Belgelerinin Alevilik Araştırmaları Bakımından Önemi", *OTAM*, 44/Güz, (2018b), 279-309.
- Seslikaya, Ali. *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzilnameleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzilnameleri) ve Haydar Çelebi Ruznamesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Sümer, Faruk. *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri*, Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, 1976.
- Şah İsmail. *Hatâyî Divânı (İnceleme-Tenkitledi Metin-Tıpkıbasım)*, haz. Muhsin Macit. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı, 2017.
- Tak, Ekrem. "XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı Katl Davalarında Bürokratik Prosedür: Mahkeme ve Divân Kayıtları Üzerine Bir İnceleme", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, XVII/27, (2019), 127-141.
- Tak, Ekrem. "Osmanlı Kadılarının Ceza Davalarına Bakma Salahiyeti ve Şer'îye Sicillerindeki Had Cezalarına Dair Kayıtlar", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan: Tarih*, I, İstanbul: Ülke Yayınları, 2014, 505-514.
- Tansel, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

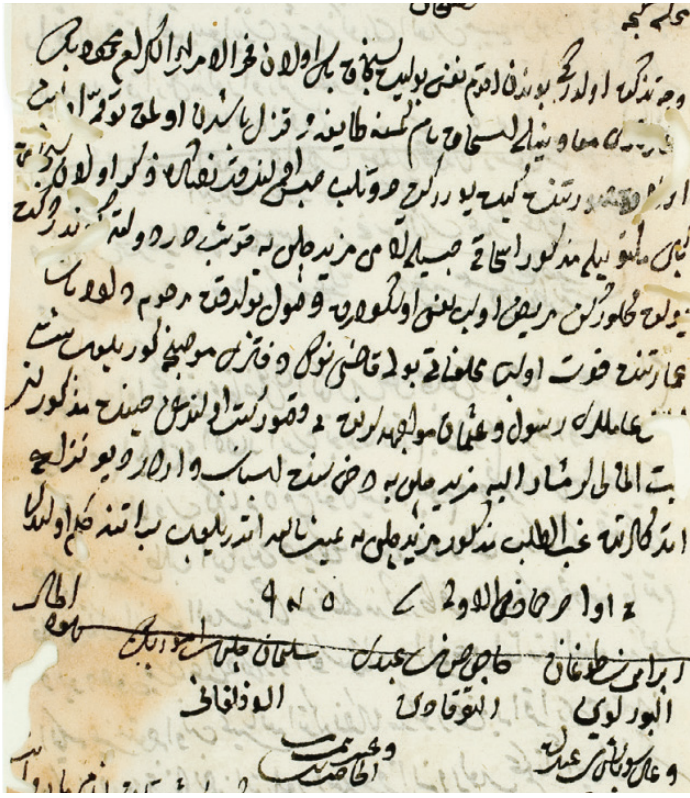
- Tekindağ, Şehabeddin. “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 22, (1968), 49-78.
- Woods, John E. “Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/ Ninth Century Iranian Foreign Relations,” *Journal of Near Eastern Studies*, 38, (1979), 1-9.
- Yağcı, Ömer Gökhan. *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Yasar, Abdizade Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*, III, Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları, 2022.
- Yıldırım, Rıza. *Turkoman Between Two Empires: The Origins of The Qizilbash Identity in Anatolia*, Ankara: Bilkent Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Yıldırım, Rıza. *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk) Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon-Kritik Metin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Yılmaz, Fikret. “Selim’i Yazmak”, *Osmanlı Araştırmaları*, 51, (2018), 297-390.
- Yılmaz, Hüseyin. “İran’dan Sünni Kaçışı ve Osmanlı Devleti’nde Safevî Karşıtı Propagandanın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah el-Şirvânî’nin Mesiyaniik Çağırısı”, *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, İstanbul: 2015.

Ekler

Ek-I: Seydi Sevindik hakkındaki mahkeme kaydı.

[Üsküdar Mahkemesi, nr. 1, v.13b-1, Evâil-i Muharrem 920 (26 Şubat-6 Mart 1514)].

Ek-II: İshak hakkındaki mahkeme kaydı.

[Üsküdar Mahkemesi, nr.2, v.15a-2, Evâhir-i Cemaziyelahir 925 (19-29 Haziran 1519)].

Extended Abstract

This study focuses on the legal proceedings of Seydî Sevidik and İshak, individuals who were accused of being Kizilbash and were tried as a result of the Kizilbash inspection during the reign of Yavuz Sultan Selim. In the first part of this study, after providing an explanation about court records that make it possible to analyze the inspection of the Kizilbash, a transition is made to a section discussing how contemporary sources describing the Yavuz Sultan Selim era viewed the inspection. However, it has been observed that except for İdris-i Bidlisi's works, particularly those known as Selimnâme, none of them provide information on the subject. Similarly, it has been concluded that general Ottoman historians only provide partial information about the inspection by quoting a certain amount from each other. In the subsequent second part, the stages of the inspection are discussed. An attempt is made to answer the question of how inspection operated as a planned state policy. An analysis of inspection is attempted with the support of two court records from the Yavuz Sultan Selim era.

This study also underline how the Kizilbash inspection, initiated and personally overseen by Yavuz Sultan Selim, was conducted, with preparations made during the reign of Bayezid II. When evaluated in terms of its results, it is evident that this inspection deeply affected Anatolian Kizilbashism and the Kizilbash individuals. The same situation applied to Seydî Sevidik and İshak, who were caught up in the Kizilbash inspection. Every stage that emerged during the inspection of these two Kizilbash individuals, who underwent investigation and faced legal procedures, with court decisions made about them, has been extensively discussed in this study. Additionally, a more general perspective has been taken to critically evaluate and verify the information produced by historians regarding the intense Kizilbash inspection implemented between 1512 and 1520.

Seydî Sevindik and İshak were only two of those who experienced the legal processes. Seydî Sevindik's inspection and investigation occurred before the Battle of Çaldıran, while İshak's took place in the latter days of Yavuz Sultan Selim. Although indirect information about the processes of İshak's investigation can be inferred from the registry records, Seydî Sevindik's inspection provides insight into how a Kizilbash was profiled, monitored, and ultimately judged, aiding in observation from that perspective.

From a broader perspective, it must first be stated that the Kizilbash inspection during the time of Selim I, at least in the context of these two examples, was conducted through legitimate means. Regardless of the justifiability of the inspection, it can be argued that it was an initiative legally reinforced through necessary regulations. Indeed, when the Safavid Empire engaged in activities in Anatolia before the Battle of Çaldıran that jeopardized the security of Ottoman administration, Yavuz Sultan Selim pursued a more rigorous policy compared to the sometimes moderate, sometimes investigative, and sometimes extreme practices of Bayezid II, initiating the well-known Kizilbash inspection before the famous Iran campaign. The inspection continued after the war, with individuals suspected of being Kizilbash being arrested by intelligence services, undergoing investigation, and being tried and punished in Ottoman courts.

Despite these adversities, the examples of these two cases strengthen the conviction that the Kizilbash surveillance, prosecution, arrests, court processes, and trials occurred as a planned state practice. Although these court records, which are not sufficient for generalization, reveal that some Kizilbash individuals, at least those considered as leaders, were tried through legal procedures, it should be kept in mind that there may have been Kizilbash individuals who were politically convicted without legal proceedings.

In conclusion, it does not seem likely to conclude that similar practices were applied to all Kizilbash individuals during the reign of Yavuz Sultan Selim based solely on these two court records. Indeed, it should be noted that during periods of intense Ottoman-Safavid conflict, there were instances where Kizilbash individuals were convicted and executed without due legal process, thus cautioning against such generalizations leading to historical anachronisms. However, at least in cases such as these two examples, it emerges that the inspection of those accused of being Kizilbash was conducted rigorously and carefully, and legal procedures were followed when necessary. Nevertheless, if there were more examples of Kizilbash individuals judged during the time of Yavuz Sultan Selim, it would have been more feasible to depict to what extent investigations and inspections were conducted in accordance with procedure.